

VOJENSKÁ SYMBOLIKA PRVEJ SLOVENSKEJ REPUBLICKY V ROKOCH 1939 – 1945 V PRIESEČNÍKU HERALDIKY, FALERISTIKY A VEXILOLOGIE

IMRICH PURDEK

PURDEK, I.: Military symbols in the First Slovak Republic in the years 1939 – 1945. *Vojenská história*, 1, 17, 2013, pp 119-163, Bratislava.

The study deals with the origin and development of military symbols of the First Slovak Republic in the years 1939 – 1945, bring together heraldry, faleristics and vexilology. The author demonstrates the complexity of the existing causes of their formation in the given time, as well as the seriousness of the conditions in which they were the object of interest. Individual parts of the paper capture the formation, development and production of military symbols in minute detail. This mainly concern military flags, military uniforms with symbols and signs that constituted the subject of scientific research (signs, symbols, motifs and elements in banners, rank insignia, colour and graphic symbols of weapons and branches, insignia of individual specialists) badges for designation and public presentation of education (graduation and professional badges), or professional status and military performance (classes of specialist badges, performance and aviation badges, commemorative and honorary badges), as well as various other distinctive and complementary symbols that were well justified and helped to form a general view of the military organism. The paper pays great attention to military orders and decorations.

Military History. Slovak Republic 1939 – 1945. Military symbols in the First Slovak Republic.

Úvod

Prvá Slovenská republika¹ vznikla v marci 1939 ako nový štátny útvar, ktorý sa odtrhol od okliešteného územia pomníchovskej Československej republiky. Spolu so západnou časťou, ktorá sa 15. marca 1939 pretvorila na Protektorát Čechy a Morava, sa Slovenská republika stala súčasťou mocenskej sféry, nástrojom i spojencom dobovačnej a neľudskej politiky hitlerovskej tretej ríše.²

¹ V bývalom Česko-Slovensku sa prevažne používal názov *slovenský štát*, ale napríklad Encyklopédia Slovenska či Dejiny Slovenského národného povstania 1944, vydané Slovenskou akadémiou vied, štát uvádzali pod názvom „Slovenská republika“ (21. júla 1939 bola prijatá Ústava Slovenskej republiky). Prívlastok „prvá“ sa používa na odlišenie od súčasnej Slovenskej republiky. Pozri VLADÁR, J. a kol. *Encyklopédia Slovenska. V. zväzok: R-Š*. Bratislava : Veda, 1981, s. 330-331.

² CSÉFALVAY, F. a kol. *Vojenské dejiny Slovenska, V. zväzok 1939 – 1945*. Bratislava : Magnet Press Slovakia 2008, s. 9.

Slovenská republika bola formálne samostatným klérofašistickým³ štátom na území dnešného Slovenska v období počínajúcom rokom 1939 a trvajúcom až do apríla 1945, okliešteným o územie obsadené fašistickým horthyovským Maďarským kráľovstvom. Na jeseň 1939 boli k jej územiu opätovne pripojené dnešné poľské časti Oravy a Spiša. Jeho susedmi boli nacistické Nemecko, Protektorát Čechy a Morava, Maďarské kráľovstvo a Poľsko (neskôr Generálny gouvernement)⁴.

So vznikom ľudáckeho totalitného Slovenského štátu, satelitu nacistického Nemecka, postupne vznikala a formovala sa jeho vojenská symbolika. Tvoriaci sa obsah a forma vojenskej symboliky vychádzali v danej historickej dobe na jednej strane z historických národnoemancipačných princípov a cyrilo-metodských tradícií slovenského národa a na druhej strane boli pod silnejúcim vplyvom politiky orientovanej na ľudácke klerikálno-fašistické sily. Vznik novej štátnosti sa spájal: „... s odstránením predchádzajúceho sociálneho, zamestnaneckého, kultúrneho, jazykového, hospodárskeho i politického obmedzenia Slovákov z obdobia 1918 – 1938, najmä vo vzťahu k príslušníkom českého národa“.⁵ Tento faktor bol ovplyvňovaný najmä priebehom výstavby základných mocenských nástrojov štátu, v ktorom výsostné postavenie zaujala armáda, a sila vplyvu predstaviteľov ľudácko-klerikálno-fašistickej orientácie bola práve daná samotným správaním sa predstaviteľov Slovenskej republiky a ich prísluhočov k hitlerovskému Nemecku.

Po dosiahnutí vlastnej štátnosti a vzniku Slovenskej republiky, pri akceptovaní obidvoch strán vplyvu, ale v rámci zotrvačnosti aj s určitými československými znakmi, vznikala a formovala sa jej vojenská symbolika. Na základe dosiahnutého stupňa vedeckého poznania medzi uvedenú novovzniknutú vojenskú symboliku môžeme zaradiť vojenské zástavy,⁶ vojenské rovnošaty (uniformy),⁷ vojenské vyznamenania,⁸ označovanie vojenských hod-

³ *Klérofašizmus* – forma vlády zabezpečujúca udržanie vedúcej úlohy cirkvi a duchovenstva v živote spoločnosti s osobitným dôrazom na aplikáciu stavovského usporiadania spoločnosti podľa pápežských soc. encyklík *Rerum novarum* (1891) a *Quadragesimo anno* (1931), pričom pre výkon klerikálnej vládnej moci sú charakteristické fašistické metódy. Pozri: *Encyklopédia Slovenska. III. zväzok: K-M*. Bratislava : Veda, 1979, s. 85.

⁴ *Gouvernement (guvernmán)* – vláda, správa, najmä na okupovanom území; generálny g. (počas 2. svetovej vojny) nacistický názov pre správnu jednotku na časti okupovanom území Poľska. Pozri: *Slovník cizích slov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Media Trade, s. r. o., 1997, s. 329-330.

⁵ CSÉFALVAY a kol., ref. 1, s. 13.

⁶ Zástava (fr. enseigne, nem. Fahne, angl. banner) plátenná alebo hodvábná látka, pomalovaný list určitými farbami (niekedy so znakmi), pevne pripevnená k hornému koncu žrde, opatrená ozdobným špicom. Zástava bývala menšia ako koruhva a používala sa na bežné účely. Pomer jej strán zástavy však nie je, na rozdiel od vlajky, záväzne stanovený, čo znamená, že zástava môže byť aj dlhšia. Pozri: BUBEN, M. *Encyklopédie heraldiky*. Praha : Nakladatelství Libri, 2003, s. 370-371.

⁷ *Vojenská rovnošata, vojenská uniforma* – oba pojmy sú významovo rovnaké, vyjadrujú jednotný odev stanovený spravidla predpismi pre všetkých príslušníkov pravidelných armád. Pojem *vojenská rovnošata* je na Slovensku vo vojenskej terminológii pojmom odborným. Slovo *uniforma* pochádza z francúzskeho slova „uniforme“, ktoré sa spravidla prekladá vo význame ako „jednotvárný“ a slovo *mundúr* je odvodené od latinského slova „mundus“, v preklade znamená „odev“, „šaty“. *Vojenská rovnošata, vojenská uniforma* sú súčasťou širšieho pojmu *vojenský odev*, ktorý kompletne zahŕňa všetky odevy vojakov.

Aj podľa ods. 1 § 177 zákona č. 346/2005 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbromených síl Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov je charakterizovaná *Vojenská rovnošata* ako vojenský odev, ktorý má špecifické znaky vyjadrujúce príslušnosť profesionálneho vojaka k ozbrojeným

ností (dištinkcie)⁹ a funkčného zaradenia,¹⁰ označovanie druhov zbraní a služieb (správ),¹¹ rukávové znaky,¹² odznaky a ďalšie symboly dotvárajú celkový pohľad na vojenský organizmus slovenskej armády.

1. Zástavy a znaky

Po vzniku prvej Slovenskej republiky boli oficiálne schválené štátne symboly, a to: štátna vlajka, štátna zástava, štátny znak a pečať.¹³ Činnosť ľudáckej vlády a jej vazalstvo s predstaviteľmi nacistického Nemecka vtiahli štát do konfliktov, ktoré vyústili do účasti na ťažení v septembri 1939 proti Poľsku, a vlastne tým sa aj spolupodieľal na rozpútaní druhej svetovej vojny, pričom následne v rokoch 1941 – 1943 bojoval aj proti Sovietskemu zväzu. Takýmto správaním si Slovenská republika vyslúžila prívlastok „vojnový štát“, a de facto si zaviedla aj osobitnú vojnovú vlajku (zástavu),¹⁴ ktorá sa odlišovala od oficiálnej

silám. PURDEK, I. – ZELIŽŇÁK, P. a kol. *Vojenská symbolika Slovenskej republiky*. Bratislava : Magnet Press Slovakia, 2006.

⁸ *Vyznamenania* vo faleristickom ponímaní (čiže nositeľné a neprenosné ocenenia zásluh, ktoré patria do sféry záujmu pomocnej historickej vedy faleristiky) sa rozdeľujú na dve základné skupiny – na *radu a dekorácie*.

Rady – spoločensko-politicky najprestížnejšie a umelecko-remeselné najhodnotnejšie vyznamenania. Pre svoju vysokú morálnu hodnotu zvyčajne patria do kategórie štátnych vyznamenaní.

Dekorácie – v porovnaní s radmi, sú spoločensky menej hodnotné vyznamenania, ktoré nie sú súčasťou štruktúry radov, ale predstavujú samotné vyznamenania. Tento odborný termín sa používa na pomenúvanie veľkej skupiny vyznamenaní.

Dekorácie – podľa charakteru – pamätné a záslužné, podľa tvaru – medaily, kríže a odznaky. Pozri: GRAUS, I. Vznik a vývoj vyznamenaní. Minulosť oceňovania zásluh. In *História*. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 10, č. 5-6, 2010, s. 2-3.

⁹ *Označovanie vojenskej hodnosti, dištinkcie* – vojenská hodnosť je „vojenský titul“ určený príslušníkovi armády, resp. ozbrojených síl, ktorým je zaradený na pozíciu jednotlivca v hierarchii a vymedzuje jeho oprávnenia a povinnosti. Označenie vojenskej hodnosti je systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených (vyšité, napichované) na vojenskej rovnošate (náplecník, golier, čiapka, rukáv) a usporiadaných do predpísaného tvaru, ktorý vizuálne označuje vojenskú hodnosť.

¹⁰ *Označovanie funkčného zaradenia* – ustanovený systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených na vojenskej rovnošate (golier, rukáv), ktorý vizuálne označuje funkčné zaradenie príslušníka.

¹¹ *Označovanie druhov zbraní a služieb (správ)* – ustanovený systém viditeľných odznakov, znakov a prvkov symboliky (kovových, farebných textilných materiálov) umiestnených na vojenskej rovnošate (golier, náplecník, rukáv), ktorý vizuálne označuje zaradenie k druhu zbraní, druhu vojska, ako aj príslušnosť k službe.

¹² *Rukávový znak* – v štíte zobrazené trvalé znamenie, vytvorené podľa ustálených heraldických pravidiel (vyšité, resp. namaľované na textile), ktoré určuje príslušnosť k danej jednotke a umiestňuje sa nad lakeť na rukáve.

¹³ Slovenský zákonník, čiastka 34, zo dňa 4. júla 1939, č. 148, Zákon o štátnom znaku, štátnej pečati, štátnej vlajke a štátnej zástave, roč. 1939.

¹⁴ Výskumom a štúdiom archívnych dokumentov Slovenskej republiky 1939 – 1945, Slovenského zákonníka 1939 – 1945, Úradných novín z rokov 1939 – 1945, archívnych dokumentov MNO 1939 – 1945, Vecných vestníkov MNO Slovenskej republiky 1939 – 1945 a celého radu prác, ako aj literatúry venovanej obdobiu Slovenskej republiky 1939 – 1945, sme dospeli k záveru, že taký relevantný dokument, ktorý by nám bol poskytol presné informácie o zavedení, resp. zriadení vojnovéj vlajky

štátnej vlajky (zástavy) zo 14. marca 1939. Pre špecifický charakter „vojnovej vlajky (zástavy)“ Slovenskej republiky sme toto vexilum zaradili medzi vojenské symboly. Základom vojnovej vlajky (zástavy) bola v podstate štátna vlajka (zástava), ktorá sa skladala z troch pozdĺžnych pruhov – bieleho, modrého a červeného, rovnakej šírky, usporiadaných pod sebou. Okrem toho mala v strede listu umiestnený štít s bielym poľom s čiernou bordúrou (obrúbou), do ktorého bol vložený patriarchálny dvojité čierny kríž. (Pozri v prílohe obr. 1.) Niektoré vojnové vlajky (zástavy) sa po ich zavedení objavili bez bieleho poľa štítu, a tento bol na bielo-modro-červenom podklade s čiernym patriarchálnym dvojitým krížom.¹⁵ (Pozri v prílohe obr. 2.) V dobovej literatúre a v tlači sa objavili i iné pomenovania, ako „Vojenská armádna zástava“, taktiež i charakteristika a jej ďalšie spôsoby používania, ako napríklad: „*Vojenská armádna zástava má na bielo-modro-červenom podklade čierny dvojité kríž. Vztyčuje sa na kasárne a vojenské budovy, aby znateľne odlišovala ich od ostatných budov a osobitne vyznačila postavenie i poslanie armády v štáte.*“¹⁶ Po novembri 1940 sa táto vlajka (zástava) používala častejšie, ako oficiálne prijatá štátna vlajka (zástava). Zanikla, ako iné štátne symboly, zánikom prvej Slovenskej republiky na jar roku 1945.

Vojenské útvary čs. armády, ktoré boli dislokované k 14. marcu 1939 na území Slovenska, sa stali základom pre vytvorenie organizačnej štruktúry brannej moci (oficiálny názov slovenskej armády)¹⁷ prvej Slovenskej republiky. Táto bola schválená vládou 2. mája 1939 a následne po spolupráci s nemeckou stranou vyústila do novej organizácie armády v októbri 1940.¹⁸ Niektoré pešie a delostrelecké pluky, ako aj samostatné prapory v štruktúre slovenskej armády, si ponechali (po vlastnej úprave) vojenské zástavy alebo štandardy z čias československej armády.¹⁹ Tieto v podstate vychádzali z jednotného vzoru zástav pre pešie pluky z roku 1925²⁰, jednotného vzoru zástav – „práporcov“²¹ pre samostatné hraničné prapory²², ako aj jednotného vzoru štandard pre delostrelecké pluky z roku 1929,²³ vydaných v nariadeniach Ministerstva národnej obrany Československej republiky. Na základe výskumu archívnych dokumentov, iných písomných a obrazových prameňov, rôznych dobových artefaktov, múzejných zbierok zástav a materiálov sme dospeli k poznaniu, že pri zástavách, ktoré si ponechali vojenské útvary slovenskej armády po vlastnej úprave líčnej strany, Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky (MNO SR) akceptovalo rubovú stranu zástav upravenú podľa nariadení z rokov 1925 a 1929. Okrem iného, potvrdzuje to

(zástavy) Slovenskej republiky, sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť. Zároveň sa nám podarilo zistiť, že vojnová vlajka (zástava) existovala, bola zavedená, čo potvrdzuje aj ústna tradícia, ako aj články z dobových časopisov, fotografií z rôznych štátnych osláv, vojenských prehliadok a pod. Pozri: *Slovenské vojsko*, roč. I., zo dňa 1. apríla 1940, č. 7. Armáda v oslavách štátneho sviatku, rok 1940, s. 118; tamže, roč. II., zo dňa 15. marca 1941, č. 6. Prezident republiky v Tatrách, 1941, s. 85 i ďalšie.

¹⁵ Slovenské vojsko, roč. I., zo dňa 15. decembra 1940, č. 24. Vej, zástava naša!, 1940, s. 393.

¹⁶ Slovenské vojsko, roč. I., zo dňa 15. decembra 1940, č. 24. O našej zástave, 1940, s. 412.

¹⁷ Slovenský zákonník, čiastka 5, zo dňa 31. januára 1940, č. 20, Branný zákon Slovenskej republiky, roč. 1940, s. 21.

¹⁸ CSÉFALVAY a kol., ref. 2, s. 18 a 34.

¹⁹ Slovenské vojsko, roč. I., zo dňa 15. decembra 1940, č. 24. O našej zástave, s. 412.

²⁰ Věstník MNO, roč. VII, ze dne 28. února 1925, část 12. Výnosy věčné, č. 127. Plukovní prapory pěších pluků, 1925.

²¹ Práporce (český dobový názov „praporce“) je typ vexily, zástavy menších rozmerov, pričom jeden rozmer neprevyšuje 1 m.

²² Věstník MNO, roč. XIII, ze dne 5. října 1929, č. 693. Praporce hraničárských praporů, 1929.

²³ Věstník věcní MNO, roč. XII, ze dne 1. června 1929, č. 398. Dělostřelecké standardy, 1929.

aj časť textu z článku dobového časopisu *Slovenské vojsko* „O našej zástave“, s určitou nepresnosťou na konci prvej vety, ktorého hlavným obsahom bolo zhodnotenie tzv. „Týždňa našej zástavy“ v slovenskej armáde. Išlo o nasledovný text: „*Iba niektoré slovenské pluky majú svoju zástavu, čo ostaly z bývalej armády, keďže dostaly ich od slovenských miest so slovenským nápisom a slovenským štátnym znakom. V slovenskom štáte po 14. marci 1939 iba Vojenská akadémia dostala od pána prezidenta Republiky, Dr. Jozefa Tisu, vojenskú zástavu.*“²⁴ Pravdou je, že podľa uvedených nariadení (v rokoch 1925 a 1929) zástavy udeľované čs. vojenským útvarom darovali mestá a obce, v ktorých boli rozmiestnené, a na území Slovenska mali texty v slovenskom jazyku. Nemali však slovenský štátny znak, ale malý československý štátny znak – strieborný dvojchvostý lev so zlatou korunkou, nesúci na prsiach červený štítok s tromi modrými vrchmi, z ktorých na prostrednom najvyššom bol vztýčený dvojramenný kríž.²⁵

Výskum ďalej potvrdil, že v organizačnom členení slovenskej armády síce boli aj pešie pluky a iné útvary, ale nezachovali sa ich zástavy ani písomné zmienky o nich. Bádaním v múzejných depozitoch sa nám podarilo získať originály niektorých vojenských zástav slovenskej armády a informácie o tých vojenských zástavách, ktoré sú súčasťou zbierok v múzeách.²⁶ Ide o vojenskú zástavu Vojenskej akadémie, štandardu československého delostreleckého pluku 109 Bratislava (v slovenskej armáde Delostreleckého pluku 1 Bratislava), štandardu československého delostreleckého pluku 9 Bratislava (v slovenskej armáde Delostreleckého pluku 11 Žilina), štandardu československého delostreleckého pluku 153 Bratislava (v slovenskej armáde Protiletadlového delostreleckého pluku 153 Bratislava) a štandardu československého delostreleckého pluku 54 Bratislava (v slovenskej armáde Delostreleckého pluku 11 Bratislava).²⁷

Zástavu Vojenskej akadémii v Banskej Bystrici udelil prezident Slovenskej republiky, ktorý ju akadémii osobne odovzdal 15. augusta 1940 pri príležitosti vyradenia jej prvých absolventov. Na zástavu bola pripevnená stuha bielej farby s textom „HRDINSTVOM K VÍŤAZSTVU“²⁸, ktorú darovalo mesto Banská Bystrica. Uvedená stuha sa nezachovala a nie je ani súčasťou zbierky depozitu Vojenského technického múzea Lešany Vojenského historického ústavu Praha. Zástava sa mala stať významným symbolom príslušníkov akadémie, budúcich poručíkov slovenskej armády, mala motivovať v posilnení ducha, vo viere, láske i oddanosti slúžiť verne svojmu národu a štátu.²⁹ Na líčnej strane zástavy v bielom poli bol vyšitý obrátený (slovenský, tatranský) orol v zlatej farbe, držiaci v pazúroch zväzok prútov³⁰ tmavomodrej farby, ako symbol moci so slovenským štátnym znakom na

²⁴Slovenské vojsko, roč. I., zo dňa 15. decembra 1940, č. 24. O našej zástave, 1940, s. 410.

²⁵Věstník MNO, roč. VII, ze dne 28. února 1925, část 12. Výnosy věcné, č. 127. Plukovní prapory pěších pluků, 1925.

²⁶Vojenský historický ústav Praha Vojenské technické muzeum Lešany u Týnce nad Vltavou a Armádní muzeum Žižkov: sbírka – Vexila.

²⁷Z dôvodu vážneho poškodenia listu zástavy najmä prešíváním líčnej strany a umiestňovaním symbolu zo slovenského štátneho znaku, ako aj snímaním štandardy zo žrde prakticky nebola použiteľná.

²⁸*Slovenské vojsko*, roč. I., zo dňa 15. augusta 1940, č. 16. Program vyradenia akademikov v Banskej Bystrici, 1940, s. 271.

²⁹*Slovenské vojsko*, roč. I., zo dňa 1. februára 1940, č. 3. O našej vojenskej akadémii, rok 1940, s. 37. z 15. decembra 1940, č. 24. O našej zástave, 1940, s. 410.

³⁰Mal predstavovať tri Svätoplukove prúty, ale v skutočnosti išlo o slovenský (demagogický) zdôvodnený variant z rímskych čias odvodený od talianskych *fascēs*, od čoho bol odvodený aj pojem fašizmus. Pozri: *Encyklopedie antiky*. Praha : Academia, 1973. O liktorech, s. 341.

prsiach. Pod ním v dvoch radoch pod sebou bol nápis červenej farby „VOJENSKÁ AKA-DÉMIA“. Na rubovej strane bieleho listu sa nachádzali prekrížené meče modrej farby, prekryté dvomi lípovými ratolesťami, v hornej časti boli ich vrcholy tesne pri sebe a v dolnej časti spojené, čím tvorili akýsi veniec. Pod ním bola umiestnená previazaná trikolóra bielo-modro-červenej farby, ktorej konce mali tvar zastrihnutý do lastovičieho chvosta a smerovali jeden k dolnému cípu a druhý k dolnému rohu zástavy a pod ňou v strede jej uzla bol letopočet „1940“ v zlatej farbe. Okraje lícnej i rubovej strany boli zdobené cca 8 – 10 cm širokým červeným lemom, v ktorom po obvode boli vyšité zlaté skrížené sklonené meče (na dolnom a hornom okraji listu po 13 a na žrd'ovom a vlajúcom okraji po 7 skrížených sklonených mečov). Po obvode lícnej a rubovej strany bola dvojité modro-biela bordúra (lem) a na hornom cípe vlajúceho okraja bol pripevnený tzv. zlatý žalud' so strapcami. Zástava bola pripevnená klincami na žrd' a jej kovová korunka mala tvar kruhu, v ktorom bol umiestnený slovenský symbol zo štátneho znaku – trojvršie s dvojramenným krížom. (Pozri obr. 3a a 3b.)

Tak ako sme uviedli vyššie, československé delostrelecké pluky dislokované na Slovensku si po vzniku slovenskej armády ponechali pôvodné štandardy s pôvodnou rubovou stranou, ktorá zodpovedala nariadeniu československého ministerstva národnej obrany z roku 1929 a líčna strana bola upravená podľa slovenskej symboliky. Štandarda predstavovala menšiu vystuženú zástavu tvaru vypnutého listu, ktorej po diagonále vzdialenejší horný cíp bol zaoblený a dolný cíp zakončený ozdobnou modrou šnúrou; na jej konci bol tzv. červený žalud' s modrými strapcami. Rubová strana štandardy bola v podstate rovnaká, ale v niektorých detailoch rozdielna, najmä v umiestnení jednotlivých symbolov alebo textu. Na liste béžovej farby, s červeným a modrým ripsovým lemom v strede, bol erb (znak) mesta alebo obce (inokedy symboly z erbu) a nad ním do oblúka text – v modrej farbe – názov mesta alebo obce, ktoré štandardu venovalo. V dolnej časti pod erbom (znakom) mesta alebo obce, od dolného cípu po dolný roh, bol názov v dvoch riadkoch. Prvý riadok obsahoval text „DELOSTRELECKÉMU“ (prvé písmeno „D“ biele v červenom terči), druhý riadok text „PLUKU“ a jeho číslo (číslo napr.: „1“ bielej farby v modrom terči).

Líčna strana štandardy bola upravená tak, že plocha červenej farby s bielym lemom (pôvodne obsahujúca strieborného dvojchvostého leva so zlatou korunkou (čelenkou) nesúceho na prsiach červený štítok s tromi modrými vrchmi, pričom na prostrednom najvyššom bol vztýčený strieborný dvojramenný kríž), ktorý bol zakončený úzkym ripsovým prúžkom, bola prekrytá symbolom Slovenskej republiky. Na červenej ploche bolo umiestnené modré trojvršie so strieborným dvojkřížom. V hornej časti lemu bol v tvare oblúka text modrej farby „NÁM TVRDZOU – NEPRIATEĽOM HRÁDZOU“, pričom spravidla prvé a posledné písmeno („N“ a „U“) bolo biele v modrom terči.

Na základe analýzy a posúdenia daného problému sme dospeli k poznaniu, že líčna strana štandard, a to: Delostreleckého pluku 1 Bratislava, štandarda Protiletadlového delostreleckého pluku 153 Bratislava a štandarda Delostreleckého pluku 11 Žilina boli upravené podľa opisanej predlohy. Jedine štandarda Delostreleckého pluku 11 Žilina bola bez textu na jej lícnej strane.

Rubová strana uvedených štandard bola nasledovná: v strede listu bol erb mesta a nad ním do oblúka od dolného cípu po obvode štandardy až k hornému rohu bol v prípade prvých dvoch text „MESTO BRATISLAVA“. Štandarda Delostreleckého pluku 11 Žilina mala erb Žiliny a text „MESTO ŽILINA“, pod erbom od dolného cípu po dolný roh názov v dvoch riadkoch, prvý riadok „DELOSTRELECKÉMU“ (prvé písmeno biele v červenom terči), druhý riadok „PLUKU“ s jeho číslom (číslo bielej farby v modrom terči). (Pozri v prílohe obr. 4a, 4b; 5a, 5b; 6a, 6b; 7a, 7b.)

Pri celkovom výskume zameranom na vojenské zástavy používané v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945 sme z dobových prameňov, literatúry a tlače zistili informácie týkajúce sa aj ďalších zástav, a to Pluku útočnej vozby Turčiansky Sv. Martin,³¹ a zástavy Pešieho pluku 2 Trenčín.³² Na základe uvedeného sme dospeli k ďalšiemu čiastočnému poznaniu, že slovenské ministerstvo národnej obrany na jednej strane akceptovalo používanie čiastočne upravených pôvodných zástav vojenskými útvarmi, a na druhej strane používanie aj novou-delených, respektíve darovaných mestami, ktoré sa odlišovali tvarom i svojím obsahom.

Štandarda Pluku útočnej vozby bola klasická štvorcová zástava, ktorú venovalo mesto Turčiansky Sv. Martin, kde bol útvar dislokovaný. Podarilo sa nám získať len čierno-bielu predlohu uvedenej štandardy, preto sme pri jej popise a opise jednotlivých symbolov (prvkov, znamení) vychádzali z predpokladaných, všeobecne používaných farieb, ako aj farieb jednotlivých druhov zbraní v uvedenom období. Na bielom liste líčnej strany bol umiestnený štátny znak Slovenskej republiky a po jeho stranách vpravo i vľavo po jednej zlatej lipovej ratolesti s tromi lístkami, ktorých horné lístky mierne smerovali k znaku. Nad ním prvá časť textu zlatej farby „VERNÍ SEBE“ a pod ním druhá časť textu zlatej farby „SVORNE NAPRED“. Na rubovej strane bledoružovej farby³³ bol v strede v striebornom kruhu čiernou farbou „vykreslený“ predok, ako aj časť predného podvozku vychádzajúceho pásového obrneného vozidla (tanku) na vrchol kopca. Po jeho stranách vpravo i vľavo po jednej zlatej lipovej ratolesti s tromi lístkami, ktorých horné lístky mierne smerovali ku kruhu. Nad ním prvá časť textu zlatej farby „NA STRÁŽ“ a pod ním druhá časť textu zlatej farby „PLUK ÚTOČNEJ VOZBY“. Po obvode líčnej a rubovej strany štandardy bol dvojitý lem, každý cca 5 – 6 cm. Vnútorňý lem bol pravdepodobne bledomodrej farby, ohraničený tenkými striebornými pásikmi a v jeho vnútri po celom obvode tvarom tzv. cik-cak. Vonkajší lem bol zložený z bielo-modro-červených farebných štvorčekov, striedajúcich sa v uvedenom poradí po obvode. Štandarda bola pripevnená klincami na žrd' a jej kovová korunka mala tvar kruhu, v ktorom bol umiestnený slovenský symbol zo štátneho znaku – trojvršie s dvojramenným krížom. Súčasťou štandardy bola aj stuha pravdepodobne bielej farby priviazaná na jej žrdi s textom v dvoch riadkoch, prvý riadok obsahoval text: „BOH DO KRIVDY HROMOM,“ druhý riadok „A JUNÁK GULAMI“. Na začiatku stuhy v kruhu bol symbol (tento nebolo možné z danej predlohy identifikovať) a pod ním dva rovnobežné pásiky (pravdepodobne išlo o cifrovaný ornament). Stuhu s najväčšou pravdepodobnosťou taktiež darovalo mesto Turčiansky Sv. Martin. (Pozri v prílohe obr. 8a, 8b.)

Peší pluk 2 bol po reorganizácii slovenskej armády v októbri 1940 dislokovaný v Trenčíne a následne, po uvedenej zmene, obdržal vojenskú zástavu. Na jej líčnej strane v bielom poli bol vyšitý obrátený (slovenský, tatranský) orol zlatej farby so slovenským štátnym znakom na prsiach držiaci v pazúroch zlatý veniec z olivových listov, v dolnej časti previazaný bielo-modro-červenou stuhou, prekrytý prekríženými striebornými bodákmi s čiernymi rukoviatkami. V spodnej časti od ľavého dolného rohu k strediu krídla orla bol text v miernom

³¹Slovenské vojsko, roč. II., zo dňa 1. júla 1941, č. 11. Štandarda, ktorú venovalo mesto Turč. Sv. Martin pluku útočnej vozby, 1941, s. 173.

³²MARCINKO, J. *Slovenské insignie (Slovak insignia)*. Košice : Východoslovenské tlačiarne, a.s., 2010, s. 31.

³³Pravdepodobne bledoružová farba, pretože ona bola farbou útočnej vozby. Pozri: Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, Príloha č. 3.

previse modrej farby „VERNÍ SEBE“ a spod stredú pravého krídla orla smerom k dolnému cípu text v miernom previse, modrej farby, „SVORNE NAPRED“. Rubová strana zástavy bola bielej farby a mala v strede umiestnenú v modrom dvojobjryse s bielou výplňou veľkú arabskú číslicu „2“, ovenčenú z každej strany tromi zlatými lipovými ratolesťami. Na pravej a ľavej strane vedľa lipových ratolestí boli dve pušky zrkadlovo postavené na pažbu, každá s remeňom a bodákom, ich stred tvoril oporu pre položené prilby bledomodrej farby s dvojkřížom v strede a v ich spodnej časti po obvode bol modrý pruh. V hornej časti vľavo nad poslednou lipovou ratolesťou text červenej farby „PEŠÍ“ a zrkadlovo vpravo text červenej farby „PLUK“. Líčna a rubová strana bola po celom obvode lemovaná nariasenou bielo-modro-červenou trikolórou, na každej strane v strede bola prerušená, v medzerách z vnútornej strany umiestnené z každej strany dve malé olivové ratolesti a na vonkajšej strane po páre olivových trojlístkov v zlatej farbe. Vo všetkých štyroch rohoch na líčnej a rubovej strane bol umiestnený štátny znak SR a z každého z nich stred päty štítu smeroval do stredú poľa zástavy.

Na základe výskumu, získaných informácií, ako aj ústnej tradície, sme dospeli k poznaniu, že uvedenú zástavu Pešiemu pluku 2 darovalo mesto Trenčín. (Pozri v prílohe obr. 9a, 9b.)

2. Rovnošaty a označenia

Vznik a vývoj vojenskej symboliky v oblasti vojenských rovnošiat a označovania vojenských hodností sa začal s postupným pretváraním „starých“, prevzatých symbolov, znakov a odznakov čs. armády, ako aj vytváraním nových prvkov, a ich systematickým zavádzaním do slovenskej armády. Pôvodné československé vojenské rovnošaty vzor 21 sa v marci 1939 stali aj „prvými“ vojenskými uniformami slovenskej armády. V prvých mesiacoch, až do konca mája 1939, zotrvali pôvodné československé dištinkcie aj v pozemnom vojsku, službách a letectve.

Rovnošata vzor 21 bola farby kaki zeleného odtieňa s kovovými gombíkmi na zapínanie až ku krku, ktoré sa od seba líšili podľa hodnotného stavu a podľa druhu zbraní a služieb (správ). Pre vojakov letectva bola vojenská rovnošata šedomodrej farby, a blúza sa nosila s kravatou pod rozopnutým plášťom. Príslušníci jazdecktva nosili jazdecké nohavice červenej farby. Rovnošata na letné obdobie mala svetlejšiu farbu s gombíkmi so kríženými mečmi pre príslušníkov druhov zbraní a bez mečov pre príslušníkov služieb (správy). Bronzové gombíky boli určené pre mužstvo a poddôstojníkov, strieborné pre rotmajstrov a zlatisté pre dôstojníkov. Základným rozlíšením zbraní a služieb (správ) bolo naďalej jednoduché farebné označenie výložiek na golieri, doplnené úzkym lemom, čo uľahčovalo rozoznanie všetkých kategórií. Na švíkoch nohavíc po stranách boli všité farebné paspule³⁴ pre vojakov z povolania a d'alejslužiacich. Pre generálov boli určené dva široké lampasy³⁵ so stredovým farebným švíkom – paspulou. Generáli zbraní nosili lampasy červenej farby a služieb (správ) tmavohnedej farby. Jediným rozlišovacím symbolom bol nový znak na čiapkách, a to: na lodičkách nosili malý slovenský štátny znak, ktorého heraldický štít bol rovnakého tvaru ako československý štátny znak. Na čiapkách vojakov z povolania bol obrátený (slovenský, tatranský) orol, ktorý v pazúroch držal zväzok prútov, ako symbol moci

³⁴Paspula (paspulka) – úzky farebný všitý pásik (výpustka) do švíkov na vonkajších stranách nohavíc.

³⁵Lampas – široký farebný pásik našitý v strede švíku alebo vedľa neho na vonkajších stranách nohavíc.

so smaltovaným slovenským štátnym znakom na prsiach, podľa kategórie – pre rotmajstrov v striebornom prevedení, pre dôstojníkov a generálov v zlatom prevedení. Odznak na lodičke pre mužstvo bol matne bronzový. (Pozri v prílohe obr. 10.)

Ďalšia úprava vojenských rovnošiat, zmena názvu hodností a ich označenie boli vykonané dňom 25. mája 1939.³⁶ Išlo najmä o zrušenie hodností štábného kapitána, kapitána, podporučíka, štábného práporčíka, práporčíka, štábného rotmajstra a rotného³⁷. Zároveň bolo zavedené nové pomenovanie a rozdelenie hodností príslušníkov vo všetkých druhoch zbraní a služieb (správach) bez rozdielu vojenských hodností, a to na:

I. skupinu mužstva:	1. Vojaci	
	2. Poddôstojníci	a) slobodník
		b) desiatnik
		c) čatár
II. skupinu rotmajstrov:		a) rotník
		b) zástavník
		c) dôstojnícky zástupca
III. skupinu dôstojníkov:	1. Nižší dôstojníci:	a) poručík
		b) nadporučík
		c) stotník
	2. Vyšší dôstojníci:	a) major
		b) podplukovník
		c) plukovník
	3. Generáli:	a) 2. triedy
		b) 1. triedy

Zásadnou zmenou, ktorá bola v máji 1939 vykonaná v označovaní vojenských hodností a novej úprave vojenskej rovnošaty, bolo prenesenie odznakov (symbolov) hodnostného označenia z náplecníka a jeho umiestnenie na výložke goliera. Odznaky (symboly) sa používali na označenie pre všetky skupiny v podobe päťramenných hviezd. Pre vojakov prezenčnej služby a poddôstojníkov z povolania boli menšie biele kaučukové, pre stavovskú skupinu rotmajstrov väčšie strieborné dragúnové, pre dôstojníkov boli z toho istého materiálu, ale zlaté, a generáli mali výložky s lipovými ratolesťami. Nižší dôstojníci mali výložky bez bordúry (lemu) a vyšší dôstojníci so zlatou bordúrou (lemom). Skupina rotmajstrov mala tvar výložiek rovnaký ako dôstojníci, bordúra bola striebornej farby, ale len tá polovica výložiek, ktorá tvorila uhol na prednom okraji goliera. V kategórii poddôstojníkov bol tvar výložiek obdĺžnikový s rovnakými okrajmi. Výložky všetkých kategórií boli vo farbe príslušnej zbrane.³⁸ Odlíšenie jednotlivých kategórií bolo najviac vyjadrené

³⁶ Vestník vecný MNO, roč. I., zo dňa 20. mája 1939, č. 2. Zrušenie doterajších hodností, nové pomenovanie hodností, premenovanie do nových hodností, 1939.

³⁷ Podľa nariadenia MNO z 15. marca 1939 v súvislosti so zrušením niektorých vojenských hodností boli premenované do nových hodností, štábni kapitáni boli premenovaní na stotníkov, kapitáni boli povýšení do hodnosti stotníka, podporučíci na poručíkov, štábni práporčíci a práporčíci na dôstojníckych zástupcov, štábni rotmajstri na zástavníkov, rotmajstri na rotníkov. Pozri: CSÉFALVAY, a kol., ref. 3, s. 24.

³⁸ PURDEK, ZELIŽŇÁK a kol. ref. 1, s. 22-23.

na náplecníkoch formou bordúry (lemu, obruby) či počtom pášikov. Generál 1. triedy mal na náplecníkoch blúzy zlatú vetvičku so štyrmi zlatými lipovými listami a generál 2. triedy len s tromi zlatými lipovými listami. U oboch generálskych hodností mali náplecníky zlatú bordúru (lem), na výložkách goliera bola umiestnená zlatá lipová ratolesť a na čiapke mali obojstranne položenú dvojlistovú lipovú zlatú vetvičku. Nad štítkom čiapky bola hrubšia pletená šnúra, ktorá pokračovala tenšou šnúrou, majúca na spodnom okraji zlatú obrubu so štylizovanými lipovými lístkami. Na hornom okraji čiapky a pri prehybe spodnej a hornej časti čiapky bol vyšitý pásik farby patričnej zbrane. Plášť mal červenú výložku a podšívka, ako aj golierové poklopy boli červené, náplecníky mali rovnaké označenia ako na blúze a boli s otvoreným golierom. Náplecníky vyšších dôstojníkov mali zlatú bordúru (lem), dva priečne vyšité pásiky s medzerou.³⁹ Na nich bol vyšitý slovenský ľudový ornament, ktorý obojstranne vychádzal z bordúry (lemu, obruby) náplecníka, pričom symetricky vytváral dva samostatné kruhy, ktorých konce smerovali do polovice náplecníka a po spojení tvorili ležiace písané písmeno – malé „l“. Tento ornament mali vyšitý aj nižší dôstojníci v zlatej a rotmajstri v striebornej farbe.

Zásadné zmeny vykonané v máji 1939 v označení vojenských hodností a úprave vojenskej rovnošaty pre pozemné vojsko, služby a letectvo neboli definitívne, ale mali pokračovanie v júli 1939. Išlo o zmenu výložiek príslušníkov letectva, pre ktorých bola predpísaná vojenská rovnošata s otvoreným golierom.⁴⁰ Výložky boli blankytnej modrej farby (príslušníci služieb letectva mali výložky nezmenenej bledomodrej farby) umiestnené v hornej časti fazónky blúzy. Vyšší dôstojníci mali výložky lemované zlatou bordúrou (lemom, obrubou), rotmajstri mali na spodnom a vonkajšom okraji výložky striebornú bordúru (lem, obrubu), ďalejslúžiaci poddôstojníci mali spodný okraj výložky rovno skosený a lemovaný striebornou páskou. Výložky aspirantov boli dôstojníckeho tvaru a ich spodný okraj bol lemovaný striebornou páskou. Označenie na výložke pre ostatné mužstvo zostalo ako pre iné zbrane a služby. Označenie vojenských hodností bolo rovnaké na blúze a plášti.

Ďalšia výrazná zmena v úprave vojenskej rovnošaty a označení vojenských hodností sa realizovala v novembri 1939⁴¹. Podstatným spôsobom sa riešilo umiestnenie symbolov, znakov a odznakov a iných prvkov, ktoré vizuálne umožňovali rozlíšenie jednotlivých hodnostných skupín. Pre skupinu vyšších a nižších dôstojníkov, ako aj rotmajstrov, boli zrušené náplecníky s vyšitým slovenským ľudovým ornamentom na blúze a plášti. Tieto boli nahradené len na blúze, a to na pravom pleci dvojitou zlatou šnúrou a pre skupinu rotmajstrov šnúrou striebornej farby. Šnúra bola na jednom konci všitá do rukáva a na druhom konci s očkom pripevnená na ramene na malý gombík. (Pozri v prílohe obr. 11.)

Plášť kaki farby bol bez náplecníkov, výložky na golieri boli v tvare, farby a s označením vojenskej hodnosti ako na blúze. Pre mužstvo a poslucháčov vojenských škôl boli náplecníky ponechané. Zároveň boli zavedené pre dôstojníkov generálneho štábu⁴² lampasy rovnakého strihu a tvaru, aké nosili generáli.

³⁹Vestník vecný MNO, roč. I., zo dňa 20. mája 1939, č. 3. Označenie hodností a nová úprava rovnošaty v armáde, 1939.

⁴⁰Vestník vecný MNO, roč. I., zo dňa 20. júna 1939, č. 34. Označenie hodností a nová úprava rovnošaty letectva, 1939.

⁴¹Vestník vecný MNO, roč. I., zo dňa 11. novembra 1939, č. 65. Zmena úpravy rovnošaty, 1939.

⁴² Skratka „gšt.“ sa písala za skratkou vojenskej hodnosti, napríklad: plk. gšt. Išlo o vojenský titul, ktorý bol získaný absolvovaním Vysokej vojenskej školy generálneho štábu. Predstavoval dôstojníka s personálnym predurčením na vyššiu pozíciu na vyšších veliteľstvách alebo ekvivalentné veliteľské pozície vo vojskách. V prípade menovania do prvej generálskej hodnosti sa už uvedená skratka neuvádzala.

V rámci týchto zmien boli vytvorené aj nové symboly na označenie vojenských hodností na výložkách golierov v skupine generálov. Generáli 1. a 2. triedy mali na výložkách vyšívaný zlatý ornament pozostávajúci z troch voľných zlatých prútoch, a to dvakrát vpredu a vzadu zviazaný vlnkou, ktorá mala 5 zlatých prútoch. Generál 1. triedy mal dve väčšie päťramenné strieborné hviezdy na voľných prútoch a generál 2. triedy rovnakú jednu hviezdu umiestnenú v strede medzi voľnými prútmí.⁴³ Generáli nosili výložky, lampasy a paspule karminovočervenej farby.

Na začiatku roka 1940 boli v súlade s braným zákonom vydané vnútorné normy, ktoré upravovali zavádzanie vojenských rovnošiat a označenie vojenských hodností, ako aj ďalšie zmeny súvisiace s novou vojenskou symbolikou.⁴⁴ Zavedenie vlastnej vojenskej rovnošaty slovenskej armády, ako aj zmeny v označení vojenských hodností platili od 15. októbra 1940 a s určitými úpravami pretrvali až do skončenia druhej svetovej vojny.⁴⁵ Pre mužstvo boli upravené čs. uniformy vzor 21 kaki farby s jazdeckými nohavicami a ovinovačkami, na hlave s lodičkou a prilbou vzor 32 s modrým natretým jej spodným okrajom. Pre dôstojníkov a poddôstojníkov boli zavedené nové typy vojenských rovnošiat určené na rôzne príležitosti. Elegantné blúzy kaki farby so zapínaním až ku krku pre pozemné vojsko so zlatými, respektíve striebornými gombíkmi s hnedými manžetami a golierom. Zároveň bola zavedená spoločenská a slávnostná rovnošata pre dôstojníkov a generálov. Bola hnedej farby s čiernymi jazdeckými nohavicami alebo s nohavicami pantalónového typu s doplnkami (biela košeľa, čierna kravata a nový opasok zlatej farby s okrúhlou prackou so štátnym znakom). Obdobný strih mala aj letná vojenská rovnošata, ktorá bola z kvalitného bieleho plátna s čiernymi nohavicami. Taktiež zjednotenou úpravou prešla aj vojenská rovnošata pre všetky zložky vzdušných zbraní,⁴⁶ jej strih, ako bol v letectve, bol zachovaný. Cvičná rovnošata bola farby kaki, košeľa tiež kaki farby a zelená viazanka, vychádzková rovnošata bola farby šedomodrej a k nej sa nosila biela košeľa s tvrdým golierom s čiernou viazankou. Výložky pre letectvo boli modré, pre protiletadlové letectvo červené a pre vzdušné spravodajstvo svetlohnedé.⁴⁷

Výraznou zmenou v armáde prešiel systém vojenských hodností, najmä ich názvy,⁴⁸ ako aj zmena označenia jednotlivých hodností novými symbolmi, odznakmi alebo znakmi predstavujúce i rôzne štylizované ornamenty. Pre skupinu vojakov prezenčnej služby boli zavedené hodnosti strelník (namiesto hodnosti vojak), slobodník a desiatnik. Hodnosť čatár sa zmenila na názov čatník v novoustanovenej skupine poddôstojníkov z povolania (čatník, rotník, zástavník). Pôvodná hodnosť čatár existovala neoficiálne aj naďalej s tromi kostennými hviezdíčkami, ale predstavovala nižší stupeň než čatník. Poddôstojníci z povolania

⁴³ Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 29-30.

⁴⁴ Slovenský zákonník, čiastka 5, zo dňa 31. januára 1940, č. 20, Branný zákon Slovenskej republiky, roč. 1940.

⁴⁵ Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940.

⁴⁶ Bol to druh vojska v štruktúre slovenskej armády, čo bola obdobná forma ako v iných armádach letectvo a protivzdušná obrana.

⁴⁷ Vestník vecný MNO, roč. II., zo dňa 15. januára 1940, č. 5. Úprava rovnošaty a označenie hodností vzdušných zbraní, 1940.

⁴⁸ Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 31.

mali na výložke v troch radoch šarlátovo-červene pretkávanú hviezdnicovú striebornú podložku a na nej mali: zástavník vodorovne vedľa seba tri kostené päťramenné hviezdíčky, rotník dve hviezdíčky a čatník jednu kostenú hviezdíčku. Výložky boli vo farbe príslušnej zbrane. Okrem použitých symbolov na označenie uvedených hodností boli zavedené aj strieborné pásiky, umiestnené na zadnej časti výložky na označenie dĺžky činnnej služby vo funkcii poddôstojníka z povolania. Jeden pásik označoval službu do dvoch rokov, dva pásiky do štyroch rokov a tri pásiky nad štyri roky služby. V kategórii nižších dôstojníkov boli výložky lemované zlatým pásikom a jednotlivé hodnosti boli odlišené počtom zlatých päťramenných hviezd; poručík mal jednu, nadporučík dve a stotník tri hviezdy. Vyšší dôstojníci mali prednú, hornú a zadnú časť výložky obrúbenú zlatou páskou a v dolnej časti mali umiestnený štylizovaný vlnitý ornament, predstavujúci symbol troch Svätoplukových prútov, a jednotlivé hodnosti boli odlišené počtom zlatých päťramenných hviezd; major mal jednu, podplukovník dve a plukovník tri.⁴⁹ Výložky, lampasy a paspule dôstojníkov generálneho štábu boli karmínovočervené.

Zmenilo sa aj označovanie vojenských hodností na výložkách absolventov vojenských škôl, akademikov, dôstojníckych zástupcov a aspirantov. Aspirant s poddôstojníckou školou mal úzku striebornú pásku na prednom okraji výložky s označením hodnosti ako mužstvo až po hodnosť desiatnika (jedna malá kostená päťramenná hviezda – slobodník aspirant, dve hviezdy – desiatnik aspirant) a aspiranti školy dôstojníkov v zálohe nosili na prednom okraji výložky širokú striebornú pásku pretkávanú stredom svetlejšim striebrom v tvare cik-cak. Dôstojnícky zástupca mal vpredu na výložke širokú zlatú pásku, pretkávanú stredom svetlejšim zlatom v tvare cik-cak, za ním bola v strede umiestnená jedna strieborná hviezda a vojenský akademik nosil taktiež zlatú pásku, ale v strede výložky, taktiež pretkávanú svetlejšim zlatom s motívom cik-cak.

Žiaci prvého ročníka školy leteckého dorastu mali na výložke strieborné štylizované krídelko a žiaci druhého ročníka ich mali dve. (Pozri v prílohe obr. 12.)

V rámci vykonávaných zmien úpravy vojenskej rovnošaty a označovania vojenských hodností nastali aj zmeny vo farebnom rozlíšení príslušníkov zbraní, správ a služieb. Prejavili sa vo farebnom označení výložiek na golieri, lampasov pre generálov a dôstojníkov generálneho štábu a paspulových švíkov na jazdeckých nohavičiach, na dlhých nohavičiach a paspulke na vychádzkovej čiapke.

Generáli a dôstojníci generálneho štábu mali červené označenie, stráž prezidenta mala šarlátovo-červené, pechota a hudba fialové a útočná vozba bledoružové. Delostrelectvo malo označenie bleďočervené, jazdeckto a remontná správa svetložlté a pionieri (ženisti) tmavohnedé, spojári hnedé, automobilové vojsko svetlohnedé, intendantná správa tmavomodrú, letectvo svetlomodrú, zdravotná správa čierna, justičná správa fialový zamat, duchová správa čierny zamat s pololemovkou, hospodársko-proviantná odevná správa tmavomodrú, technická zbrojná správa račiu červenú so zelenou pololemovkou a stavebná správa tehlovej farby.⁵⁰

Pracovný zbor používal od roku 1943 trávovo-zelené farby a pohraničné roty Stráže obrany štátu trávovo-zelené s pololemovkou červenej farby. V tejto súvislosti treba poznamenať, že uniforma Pracovného zboru bola poplatná diskriminačnému rozdeleniu ako strihom, tak aj farbou tejto skupiny. Uniforma tzv. Árijcov bola rovnaká ako v armáde, z kaki

⁴⁹Tamže, s. 29-30.

⁵⁰Tamže, Príloha č. 3.

súkna s hnedým golierom a manžetami, čiapkou obdobného tvaru používaného v horských jednotkách, s malým štátnym znakom ako na lodičkách v armáde. Príslušníci Pracovného zboru židovského pôvodu mali uniformy jednoduchého strihu z modrého súkna, Rómovia z hnedého a obidve skupiny používali čiapku bez štítku tzv. námornického tvaru vo farbe uniforiem.

Významnou výstrojnou zmenou bola úprava vonkajšieho vzhľadu rovnošaty, najmä úprava na čiapkach na umiestnenie nových symbolov, znakov, odznakov a nových prvkov, ako aj gombíkov pre jednotlivé hodnostné skupiny. Výchádzková čiapka generálov mala pásik tvaru ornamentu, ako pri dištinkcii na golieri. Nad dvojitou zlatou šnúrou, na prednej časti okolka,⁵¹ dvomi zlatými vavrínovými ratolesťami ovenčené dva zlaté skrížené meče a nad nimi zlatý obrátený orol so smaltovaným zlatým štátnym znakom na prsiach. Uvedené odznaky boli vyšívané. V hodnostnej skupine dôstojníkov, vojenských akademikov a dôstojníckych zástupcov boli tieto odznaky kovové – zlaté, v skupine rotmajstrov a poddôstojníkov z povolania boli kovové – strieborné. Pre mužstvo, poddôstojníkov z povolania, vojenských akademikov, ako aj dôstojníkov, bola predpísaná poľná čiapka farby kaki, zložená z dienka⁵², dvoch bočnic a nátylníka (pre prípad tuhých mrazov sa mohol stiahnuť na uši), vo vnútri podšitá podšívkou farby kaki a na spodnom okraji bolo prišité remenné potidlo. Na ľavú stranu sa umiestňoval štátny znak, pre mužstvo matne bronzový, poddôstojníkov z povolania matne strieborný, vojenských akademikov, dôstojníckych zástupcov a dôstojníkov matne zlatý. Pretože mužstvo malo len jeden typ čiapky, tá, ktorá bola určená na vychádzku, mala lemovku farby príslušnej zbrane alebo služby (správy). Aj naďalej sa používali na odlišenie zbraní a služieb (správ) dva druhy gombíkov na vojenských rovnošatách. Gombíky s prekríženými mečmi boli pre príslušníkov zbraní a štvrté pre služby (správy). Dôstojníci, dôstojnícki zástupcovia a akademici mali zlaté kovové gombíky, poddôstojníci z povolania a rotmajstri strieborné a mužstvo bronzové. (Pozri v prílohe obr. 13.) Zároveň boli zavedené funkčné označenia jednotlivých špecialistov vojakov a jednotiek vo forme štylizovaných súkenných rukávových znakov vo farbe výložky, pričom sa umiestňovali do prostriedku nad lakeť ľavého rukáva blúzy a plášt'a. Spoločným rysom týchto znakov bol ich kruhový tvar so symbolmi, spravidla v červenej, hnedej, zlatej, ako aj modrej farbe.⁵³ Znaky obsahovali jednoduché, dobre identifikovateľné symboly vypovedajúce o charakteristike uvedenej funkčnej špecializácie. Symbol červenej farby mal napríklad znak pre mínometníkov s umiestneným ľavošikmým plochým šípom, skrížené kanónové hlavne s tromi guľami boli symbolom kanónových rôt (čiat) a kruh s červeným lemom bol symbolom automobilovej jednotky. Symbolom tmavohnedej farby bol znak pionierov-skúšaných tesárov s prekríženými sekerami, pionieri-zákopníci mali prekrížené kopáče, pionieri-skúšaní plavci kotvu, hudobníci lýru a znak spojovacej čaty mal blesk. Znak proviantníkov mal zlatý snop slamy bez klasov a posádky obrnených automobilov mali v sivom kruhu vnútornú zlatú bordúru, z ktorej vychádzala šikmo naľavo a nadol šípka. (Pozri v prílohe č. 14.)

⁵¹ *Okolok* – pruh z tkaniny na čiapke so štítkom, v prednej časti (nad štítkom) širší, v zadnej časti užší, zošitý a vystužený.

⁵² *Dienko* – guľatá alebo elipsovitá, vystužená z impregnovanej nepremokavej látky vrchná časť čiapky.

⁵³ KLIMENT, K. Charles – NAKLÁDAL, Břetislav. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Praha : Naše vojsko, 2003, s. 204.

Ďalším doplnkom na vojenskej rovnošate boli golierové odznaky na blúzach označujúce číslo pluku, označenia horských útvarov, čestnej stráže prezidenta republiky, ako aj odznaky pre príslušníkov nemeckej národnosti v jednotkách slovenskej armády. Golierový odznak čestnej stráže prezidenta bol pôvodne vyrazený z plechu tvaru kruhu, na ňom bol položený štátny znak a pod ním bol veniec z dubových listov⁵⁴. Neskôr bol upravený tak, že štátny znak bol lemovaný vencom z lipových listov, mal výraznú plastiku a bol parabolický.⁵⁵ Odznak na označenie pluku bol kovového kruhového tvaru v strede s arabskou číslicou čísla pluku. Symbolom umiestneným na golierovom odznaku pre horské útvary bol plesnivec, našitý nad výložkou, a to bielej farby pre príslušníkov pešieho horského pluku 3 a žltej farby pešieho horského pluku 4.⁵⁶ Odznak pre príslušníkov nemeckej národnosti v jednotkách slovenskej armády mal v heraldickom (ranogotickom) štítiku umiestnenú šikmú obrátenú svastiku⁵⁷. Golierové odznaky boli formou, ako i nesúcim symbolom odlišné, rovnaké bolo len ich umiestnenie v strede goliera, 1 cm od výložiek. Pre dôstojníkov boli zlaté a poddôstojníkov z povolania a mužstvo boli strieborné. Na spoločenskej rovnošate sa rukávové a golierové odznaky nenosili.⁵⁸ (Pozri v prílohe obr. 15.)

Vojenská rovnošata slovenskej armády so symbolmi a znakmi, ktoré boli v tejto časti predmetom nášho vedeckého poznania (označenie vojenských hodností, farebné a znakové označenia druhov zbraní a služieb, označenia zaradenia k jednotlivým špecialistom), mala, okrem iného, aj úlohu vizuálne prezentovať symboly – odznaky a znaky, ktoré boli v roku 1940 zriadené na označovanie a verejnú prezentáciu dosiahnutého vzdelania (absolventské, stavovské odznaky), postavenie alebo dosiahnutie odbornej vojenskej a výkonnostnej úrovne (odznaky triednych špecialistov, výkonnostné a letecké odznaky, pamätné a čestné odznaky), ako aj ďalšie rôzne rozlišovacie i doplnujúce symboly, ktoré mali svoje opodstatnenie a dotvárali celkový pohľad na vojenský organizmus. Vojenské odznaky špecialistov okrem toho, že patrili medzi veľmi zaujímavé z hľadiska oceňovania kvalít vojaka, dosiahnutého stupňa školského vzdelania, odbornosti, zručnosti, boli svojim heraldickým stvárnením kvalitné a originálne.⁵⁹

⁵⁴Vestník vecný MNO, roč. II., zo dňa 15. mája 1940, č. 51. Golierové označenie stráže prezidenta republiky – nariadenie, 1940.

⁵⁵Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 32.

⁵⁶LITTELEJOHN, David. *Foreign Legions of the Third Reich. (Vol3: Albania, Czecholovakia Greece, Hungary and Yugoslavia)*. San Jose, Calif : R. James Bender Publishing, 1985, s. 64.

⁵⁷*Svastika* – (fr.: croix gammée, svastica, angl.: swastik, nem.: Hakenkreuz, Halbkrückenkreuz). Niekedy sa pomenúva aj ako „gama kríž“, „podľa toho, že jeho ramená pripomínajú grécke majuskulné písmeno „gama“, inokedy sa označuje ako „polbarličkovitý kríž“. O svastike možno hovoriť len ak sú zalomenia ramien v pravom uhle. Pozri: VRTEL, L. *Heraldická terminológia*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2009, s. 177.

Symbol svastika – (čierna v bielom kruhu na červenom poli) bol zneužitý nemeckými nacistami pre ich emblém a v rokoch 1935 až 1945 sa objavil aj na vlajke nacistického Nemecka. Pozri: BUBEN, M. *Encyklopedie heraldiky*. Praha : Nakladatelství Libri, 2003, s. 439.

⁵⁸Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 36-37.

⁵⁹MARCINKO, Ján. *Slovenské insignie. (Slovak insignia)*. Košice : JUDr. Ján Marcinko, 2010, s. 79.

Na verejnú prezentáciu dosiahnutého vzdelania, ako aj odbornej úrovne dôstojníkov, boli v roku 1940 zriadené školské stavovské odznaky⁶⁰. Odznak absolventov Vysokej vojenskej školy pre dôstojníkov generálneho štábu⁶¹ bol zhotovený z neoxidujúceho striebra. Na hrubom venci oválneho tvaru zo strieborných olivových listov bol v dolnej časti zlatý ľavošikmý meč prekrížený zlatou maršalskou palicou a na ňom v strede položený zlatý obrátený orol so smaltovaným zlatým štátnym znakom na prsiach podloženým červenou smaltovou doštičkou. V dolnej polovici odznaku na striebornej kovovej vodorovnej stuhe v troch častiach bol v úrovniach pod sebou uvedený názov školy, odbornosť a rok ukončenia (VYSOKÁ VOJENNÁ ŠKOLA, GENERÁLNY ŠTÁB, 1940).

Odznak absolventov „Vysokej vojenskej školy“ pre dôstojníkov intendancie⁶² bol z neoxidujúceho striebra a mal oválny tvar. Bol štylizovaný do tvaru skríženej pozlátenej Merkurovej okřídlenej (tzv. caduceus) a pozlátenej Eskulapovej palice, venca zo strieborných olivových listov, zlatého obráteného orla so smaltovaným zlatým štátnym znakom na prsiach a kovovou stuhou v rozmeroch vyobrazenia. Na hrubom venci boli v dolnej časti prekrížené Merkurova a Eskulapova palica a v strede bol položený obrátený orol so štátnym znakom, podložený modrou smaltovou doštičkou. V dolnej polovici odznaku na kovovej vodorovnej striebornej stuhe v troch častiach bol uvedený pod sebou názov školy, odbornosť a rok ukončenia (VYSOKÁ VOJENNÁ ŠKOLA, INTENDANCIA, 1940).⁶³ Školské stavovské absolventské odznaky dôstojníci nosili na pravej strane blúzy vojenskej rovnošaty. (Pozri v prílohe č. 16.)

V prvej polovici roka 1940 boli zriadené a zavedené do vojsk slovenskej armády výkonnostné odznaky, ktoré v podstate boli prevzaté zo symboliky čs. armády z rokov 1938 – 1939. Tieto odznaky boli pripravované pre vojakov mobilizovanej čs. brannej moci, preto aj podmienky pre udeľovanie, ale aj vzhľad bol totožný so starými odznakmi predvojnovnej československej armády. Výkonnostné strelecké odznaky boli zriadené pre skupiny, ktoré zahŕňovali strelcov z pušiek, ľahkého a ťažkého guľometu, pre vrhačov granátov a pre delostrelcov.⁶⁴ Uvedené odznaky boli razené z plechu na tvar kruhu, na ktorom bol položený kovový heraldický štítok so symbolom príslušnej zbrane a po krajoch, po obvode, bola lísovaná stuha s dvomi štylizovanými lipovými ratolesťami. Na rubovej ľavej strane kruhovej podložky bol vylišaný malý štátny znak. Odznak pre strelca z pušky mal na štítiku skřížené dve pušky, odznak pre strelca z ľahkého guľometu mal na štítiku ľahký guľomet, a pre strelca z ťažkého guľometu štítok obsahoval ťažký guľomet. Odznak pre vrhačov granátov mal na štítiku vojaka vrhajúceho granát a odznak pre mínometníkov mal na heraldickom štítiku vylišaný mínomet.⁶⁵

Odznaky pre streleckú skupinu mali zriadenú elitnú triedu, 1. a 2. triedu. Odznak pre elitného strelca (vrhača, mínometníkov a obsluhu) mal okraj postriebrený a štítok s vylišovanou zbraňou (postavou) bol pozlátý, pre strelca (vrhača, mínometníkov a obsluhu)

⁶⁰Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-I. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 32.

⁶¹Tamže, časť obrazová, obr. č. 53.

⁶²Tamže, časť obrazová, obr. č. 54.

⁶³ŠIMŮNEK, Pavel – SPEYCHAL, Robert. Předměty z doby Slovenského státu ve sbírkách VHÚ. In *Historie a vojensví*, roč. LIII, 2004, č. 2, s. 138.

⁶⁴Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-I. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 32.

⁶⁵MARCINKO, ref. 2, s. 81-82.

1. triedy mal okraj hnedo-morený a štítok s vylisovanou zbraňou (postavou) bol postriebrený, nelesklý (matný), na spôsob starého striebra. Odznak pre strelca (vrhača, mínometníkov a obsluhu) 2. triedy bol celý morený.⁶⁶ V rámci skupiny boli zriadené aj odznaky pre delostrelcov, a to pre odznak pre strelca z protiletadlového kanóna mal na heraldickom štítku vylisovaný protiletadlový kanón a odznak pre ostatných delostrelcov – delovodov mal symbol dvoch skrížených kanónových hlavni a v prostriedku 3 gule. Pre zameriavačov boli odznaky celé morené, pre delovodov bol štítok so znakom zbrane postriebrený, nelesklý (matný).

Ministerstvo národnej obrany na prelome rokov 1940/1941 upravilo pôvodné podmienky pre udeľovanie odznaku automobilového vojska, ktorí nosili jeho skúsení vodiči. Odznak pre skúsených vodičov, zriadený v prvej polovici roka 1940, patril medzi výkonnostné odznaky a svojím tvarom, vyhotovením zodpovedal odznakom streleckej skupiny. Ako symbol pre automobilové vojsko bolo použité štylizované závodné auto.⁶⁷ Pre dôstojníkov bola podložka odznaku postriebrená a štítok pozlátený a pre mužstvo podložka morená s postriebreným štítokom.⁶⁸

Medzi výkonnostné odznaky, a výtvarným spracovaním medzi tie najkrajšie, patril odznak útočnej vozby používaný len v prechodnom období do konca roka 1939. Išlo o prerobený odznak z československej armády, ktorý tvarom i ideovo vychádzal z československého odznaku pre príslušníkov útočnej vozby. Pozostával z venca s lipovými lístkami oválneho tvaru, dolná stredová časť bola prekrytá tankom smerujúcim doprava, v hornej časti bol na venci položený štátny znak Slovenského štátu.⁶⁹ Upravený tzv. druhý typ odznaku bol z bronzu, veniec bol z menších lipových listov ovinutý stuhou, na čiastočne rozšírenej dolnej časti bol tank a v hornej časti smaltovaný štátny znak. Odznak útočnej vozby celý postriebrený sa udeľoval dôstojníkom, ktorí splnili predpísanú skúšku za vedenie tankov a povrchovo upravený v patinovanom bronze, po splnení stanovených noriem bol udeľovaný vodičom, rádiotelegrafistom a veliteľom tanku.⁷⁰

Výkonnostné odznaky, ktoré sa používali v skupine strelcov a delostrelcov, ako aj v skupine skúsených vodičov motorových vozidiel, mali rovnaký tvar i rovnaké vyhotovenie. Každý odznak danej skupiny mal aj svoju miniatúru, ktorá zodpovedala zriadenej triede (elitná, 1. a 2. trieda) a na reverznej strane bola upevnená rovná ihla. Taktiež aj odznak útočnej vozby mal miniatúru postriebrenú a v patinovanom bronze, v zadnej časti s ihlou. Pamätný miniatúrny výkonnostný odznak sa nosil na občianskom odevu pri dierke ľavej chlopne goliera.⁷¹ (Pozri v prílohe obr. 17.)

Pri bádani, triedení, selektívnom zaradovaní do jednotlivých skupín a popisovaní sme na základe poznania dospeli k záveru, že slovenské pamätne a výkonnostné strelecké odznaky mali síce prvky zakladajúcej vlastnej symboliky, ale formou, ako aj obsahom nadväzovali na podobné odznaky československej armády. Taktiež nadväzovali na tradície podobných

⁶⁶Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 33.

⁶⁷ŠIMŮNEK, SPEYCHAL, ref. 1, s. 139.

⁶⁸Vestník vecný MNO, roč. III., zo dňa 15. februára 1941, č. 15. Odznak pre skúsených vodičov motorových vozidiel – určenie, 1941.

⁶⁹MARCINKO, ref. 3, s. 83.

⁷⁰ŠIMŮNEK, SPEYCHAL, ref. 1, s. 139.

⁷¹Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940, s. 34.

odznakov rakúsko-uhorskej armády, ktoré sa osvedčili ako viditeľný znak pochvalného uznania aj v rokoch prvej svetovej vojny 1914 – 1918. Tento čiastkový záver môžeme odôvodniť aj tým, že veliteľský zbor slovenskej armády mal nielen skúsenosti z rakúsko-uhorskej armády, ale najmä dostatočné skúsenosti zo služby, výcviku z československej armády. Teda nebolo ani zvláštne, keď zásoby, ktoré boli pripravené pre československú armádu po rozbití Československej republiky a vzniku Slovenského štátu, prevzala a používala slovenská armáda.

Vojenské letecké odznaky zriadené pre príslušníkov vzdušných zbraní pre všetky kategórie pozorovateľov a letcov boli tvarovo rovnaké, rozdiel bol vo farbe kovu jednotlivých častí. Vo venci z lipových listov bol orol držiaci pod sebou obrátený heraldický štítok s trojvrším a dvojramenným krížom, znázorňujúci štátny znak.⁷² Odznak pre poľného pozorovateľa štábu a zbraní mal orla i veniec strieborný, odznak pre nočného poľného pozorovateľa letca mal strieborného orla a zlatý veniec, odznak pre poľného pilota letca mal zlatého orla a strieborný veniec a poľný nočný pilot letec mal odznak so zlatým orlom i vencom. Zároveň bol zriadený aj odznak pre poľného strelca letca, ktorého tvar bol zložený z podobných, respektíve rovnakých prvkov. Základom odznaku bol orol, ktorý drží v pazúroch veniec z olivových listov previazaný stuhou a vo vnútri slovenský symbol zo štátneho znaku – trojvršie s dvojramenným krížom.⁷³ Odznak bol celý strieborný. Súčasťou skupiny vojenských leteckých odznakov boli aj odznaky pre technický personál letectva. Základom odznaku bol rovnaký veniec z lipových listov ako pri odznaku pilotov a pozorovateľov, na ňom bola umiestnená trojlistová vrtuľa a v dolnej časti vencia bol položený štátny znak. Odznak pre poddôstojníkov z povolania bol celý strieborný a pre dôstojníkov bol povrchovo upravený tak, že vrtuľa bola strieborná a veniec so štátnym znakom zlatý. Vojenské letecké odznaky sa na vojenskej rovnošate nosili nad pravým horným vreckom blúzy. (Pozri v prílohe obr. 18.)

Medzi vojenské stavovské a výkonnostné odznaky patrili aj odznaky pretekárskych oddielov armády, ktoré mali dve skupiny. Prvú skupinu tvoril odznak oddielu armádnych pretekárov (OAP) pozostávajúci z vencia olivových listov oválneho tvaru, na ktorom bol položený prevrátený rovnostranný trojuholník a na ňom obrátený orol so štátnym znakom a držiaci v pazúroch kruhový veniec z olivových listov. Nad základňou trojuholníka bola zvlhnená smaltovaná trikolóra v štátnych farbách a na nej v strede veľké písmená „OAP“. Odznak bol určený pre armádne športové oddiely a mal tri triedy, 1. trieda s pozláteným vencom, 2. trieda s postriebreným vencom a 3. trieda bola s bronzovým vencom. Druhú skupinu tvoril odznak pre oddiel pretekárov pracovného zboru, ktorý bol (OPPS) tvorený rovnostranným prevráteným trojuholníkom a na jeho čiernom smalte bol obrátený orol so štátnym znakom s čakanom a lopatou. Nad orlom bola zobrazená smaltovaná trikolóra v štátnych farbách a na nej položené písmená „OPPS“. Odznak mal tri triedy, 1. trieda s pozláteným orlom a stranami trojuholníka, 2. trieda s postriebreným orlom a stranami trojuholníka a 3. trieda s bronzovým orlom a stranami trojuholníka.⁷⁴

⁷²Vestník vecný MNO, roč. II., zo dňa 15. januára 1940, č. 6. Nosenie služobných odznakov u letectva. Doplnok VV 7/39, č. 75, 7. Odznaky pre poľných letcov, 1940.

⁷³MARCINKO, ref. 4, s. 86.

ŠIMŮNEK, SPEYCHAL, ref. 2, s. 138.

⁷⁴Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava: Západoslovenské múzeum, 1992, s. 48.

Ďalšiu skupinu v stavovských a výkonnostných odznakoch tvorili odznaky samostatných armádnych skupín, do ktorej patrili odznak Rýchlej divízie – RD a Krymský odznak – KRIM.

Odznak Rýchlej divízie vznikol začiatkom roka 1942, keď sa divízia zúčastnila obranných bojov na rieke Mius, severozápadne od Rostova. Strednú a spodnú časť odznaku tvorila karoséria motorového vozidla ako symbol motorizovanej jednotky. V strede chladiča bol letopočet, na obe strany vychádzajúce hrubé vence z olivových listov. V hornej časti rozkrídlený orol s veľkými písmenami „R“ a „D“, ktoré sa opierajú o karosériu. Odznak bol vyrobený vo viacerých variantoch a z rôznych ťažkých kovov. Na chladiči motorového vozidla boli vyrazené letopočty 1941 – 1942 alebo 1941 – 1942 – 1943, 1941 – 1943.

Krymský odznak⁷⁵ – KRIM mal v strede znázornený polostrov Krym, okolo ktorého bol tenký veniec, v dolnej časti letopočet 1943 – 1944, nad ním rozkrídlený orol so Svätoplukovými prútni. Odznak tohto druhu bol udeľovaný príslušníkom Pešej divízie pôsobiacej na polostrove Krym. (Pozri v prílohe obr. 19.)

3. Vyznamenania

Po vzniku prvej Slovenskej republiky už začiatkom mája 1939 vláda vydala nariadenie o zriadení vyznamenaní za hrdinstvo v bojoch za zabezpečenie samostatnosti slovenského národa a medaily za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti.⁷⁶ Podľa tohto prvotného nariadenia bolo vyznamenanie Za hrdinstvo zriadené bez stupňov. Ešte v septembri 1939 bolo zriadené vyznamenanie Slovenský vojenný víťazný kríž a súčasne sa vyznamenanie Za hrdinstvo rozdelilo do troch stupňov.⁷⁷ (Pozri v prílohe obr. 20 a 22.) Aby sa v plnom rozsahu naplnil obsah vládneho nariadenia o zriaďovaní prvého vyznamenanania, bolo v auguste 1940 rozšírené novelou tak, že tretí stupeň vyznamenanania Za hrdinstvo sa mohol doplniť na stuhe o štítok Za zásluhy.⁷⁸

Vyznamenanie Za hrdinstvo sa udeľovalo príslušníkom slovenskej armády a priateľských armád v boji za zabezpečenie samostatnosti Slovenskej republiky, ako aj za zranenie. Tretí stupeň vyznamenanania so štítkom Za zásluhy bolo: „... udeľované aj príslušníkom slovenskej armády, ktorí konali vojenskú službu a prispeli svojou nadpriemernou obetavou činnosťou k zvýšeniu brannosti štátu, ale poľného ťaženia sa nezúčastnili“.⁷⁹ Medaila mala tvar kruhu, ktorej hlavným motívom lícnej strany bol bojujúci rozkrídlený orol s hadom. Na rubovej strane bol dvoma olivovými vetvičkami ovenčený symbol trojvršia s dvojramenným krížom vo funkcii štátneho znaku Slovenskej republiky, ktoré boli dole zviazané

⁷⁵Rýchla divízia bola dňom 1. 8. 1943 premenovaná na 1. pešiu divíziu a dňa 12. 10. 1943 jej značná časť (bez pešieho pluku 2) prešla do podriadenosti nemeckého veliteľstva Westtaurien. Pozri: CSÉFALVAY a kol., ref. 2, s. 133-134.

⁷⁶Slovenský zákonník, čiastka 21, zo dňa 11. mája 1939, č. 95. Vládne nariadenie o vyznamenaní za hrdinstvo v bojoch za zabezpečenie samostatnosti slovenského národa a medaily za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti, 1939.

⁷⁷Slovenský zákonník, čiastka 51, zo dňa 20. septembra 1939, č. 221. Vládne nariadenie o zriadení vyznamenanania „Slovenský vojenný víťazný kríž“ a o ďalších stupňoch vyznamenanania Za hrdinstvo, rok 1939.

⁷⁸Slovenský zákonník, čiastka 42, zo dňa 2. septembra 1940, č. 204. Nariadenie s mocou zákona, ktorým sa dopĺňa vládne nariadenie o zriadení vyznamenanania „Slovenský vojenný víťazný kríž“ a o ďalších stupňoch vyznamenanania Za hrdinstvo, 1940.

⁷⁹Tamže, s. 334.

vejúcou stuhou. Symboly štátneho znaku, ako aj okraj rubu medaily, boli obrúbené úzkym plastickým okrajom. Záves medaily bol tvorený tromi Svätoplukovými prútmi zviazanými stuhou. Medaila pre 1. stupeň bola zlatá, 2. stupeň strieborná a pre 3. stupeň bola bronzová. Stuha bola z moiré hodvábu,⁸⁰ v strede bol biely, 8 mm široký pruh a v ňom stredný ďalší, ale užší farebný prúžok. Stuha pre 1. stupeň bola červenej farby s bielym stredným pruhom a modrým stredovým prúžkom, stuha pre 2. stupeň bola modrej farby s bielym stredným pruhom a červeným stredovým prúžkom a pre 3. stupeň bola žltá s bielym stredným pruhom, ale so zeleným stredovým prúžkom. Na lícovú stranu stuhy sa do jej stredu pripínala miniatúra, ktorá mala tvar kruhu s modrým lemom a dvojitým bielym krížom v červenom poli. Medzikružie v miniatúre bolo pre 1. stupeň zlaté, pre 2. stupeň strieborné a 3. stupeň bronzové.⁸¹

Vyznamenanie *Za zásluhy* bolo, až na miniatúru, totožné s 3. stupňom vyznamenania *Za hrdinstvo*, na stuhe v strednej časti bol umiestnený štítok s textom *Za zásluhy na vejúcej stužke*, ktorá vychádzala z venčeka. Uvedenie slov *Za zásluhy* bolo zobrazené v dvoch rovinách. Vyznamenanie sa pôvodne malo udeľovať len do 30. novembra 1942, ale bolo udeľované až do 14. marca 1944, keď ho nahradili medailami Vojenného záslužného kríža.⁸² (Pozri v prílohe obr. 22.)

V poradí až druhé bolo zriadené vojenské vyznamenanie Slovenský vojenný víťazný kríž, i keď o jeho zriadení sa uvažovalo už v apríli 1939. Hoci to v žiadnej legislatívnej norme nebolo explicitne vyjadrené, nešlo o dekoráciu, ale o rad, ktorý sa členil do viacerých tried. Pod tlakom urýchlenia zriadenia vyznamenaní vznikali spočiatku rôzne návrhy na ich riešenie. Slovenský víťazný vojenný kríž počas svojej existencie absolvoval niekoľko vývojových etáp. V období rokov 1939 – 1942, od zriadenia až do prvej úpravy, sa jeho insígnie členili na tri triedy a vyznamenanie sa prepožičiavalo osobám, ktoré na bojiisku preukázali osobnú chrabrosť, obetavosť, duchaprítomnosť alebo vykonali so zverenou jednotkou významný čin, ktorým prispeli k priaznivému výsledku vojenskej operácie, a tiež osobám, ktoré sa vynikajúcim spôsobom zaslúžili o republiku.⁸³ Ako sme už uviedli, vyznamenanie malo tri triedy. Insígnie najvyššej, 1. triedy, pozostávali zo zlatého kríža, zaveseného na náhrdelnej stuhe a z hviezdy. Kríž s hviezdou bol určený len pre starších generálov, zatiaľ čo kríž bez hviezdy bol určený pre mladších generálov. Insígniu 2. triedy predstavoval rovnaký strieborný kríž, zavesený na náhrdelnej stuhe, zatiaľ čo insígnia 3. triedy mala odlišnú podobu klenotu v podobe jednoduchého kríža zaveseného na prievlečnej stuhe. Základ klenotu dvoch najvyšších tried predstavoval patriarchálny dvojkríž. Kríž 1. triedy bol jednostranný, zo striebra a pozlátený. Dvojkríž bol vyplnený červeným priesvitným smaltom, pod ktorým bola kresba lípových lístkov. Oválny podklad kríža tvorili plastické lúče a medzi ramenami kríža boli tri a tri lípové lístky. V hornej časti ramena kríža bolo očko na upevnenie závesu, ktorý bol tvorený orlom s rozpäťtými krídlami so štátnym znakom Slovenskej republiky na

⁸⁰*Moiré hodváb* – látky s lesklým vzorom pripomínajúcim roztečenú vodu. Vzor sa vytvára špeciálnou technológiou, tzv. kalandrovaním. V ľudovom prostredí sa takto upravovalo ľanové plátno farbené indigom.

⁸¹Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1992, s. 23.

⁸²Tamže.

⁸³Slovenský zákonník, čiastka 51, zo dňa 20. septembra 1939, č. 221. Vládne nariadenie o zriadení vyznamenania „*Slovenský vojenný víťazný kríž*“ a o ďalších stupňoch vyznamenaniach *Za hrdinstvo*, rok 1939.

prsiach. Kríž 2. triedy bol strieborný, bez pozlátenia a smalt na dvojkříži mal modrú farbu. Kríž 3. triedy bol bronzový, jednostranný, bez oválneho podkladu s hnedým priesvitným smaltom. Na hornej časti ramena bolo vyrazené očko na zavesenie na malú náprsnú stuhu. Na rube mal byť nápis „SLOVENSKÁ REPUBLIKA/1939“, ale bolo zistené, že tento bol iba na tých krížoch, ktoré boli udelené príslušníkom cudzej brannej moci.⁸⁴

Stuha pre 1. triedu mala korálovočervenú farbu, s ručne vyšívanou ozdobou lipových listov a kvetov žltej farby. Pre 2. triedu bola podobná, ale modrá a po oboch stranách mala červené pruhy obojstranne lemované tenkými bielymi pásikmi. Stuha pre 3. triedu bola červenej farby, po stranách mala vyšívane ornamentálne pásy a v spodnej časti bola klinovito zakončená s háčikom na pripovenie klenotu.

Hviezda pre 1. triedu bola osemcípá, so štyrmi hlavnými dlhšími cípmi (priemer 84 mm) a štyrmi menšími medzi hlavnými cípmi (priemer 72 mm), v strede hviezdy bola umiestnená zmenšenina zlatého kríža a spod neho vybiehali jednotlivé lúče. Pri strede boli znázornené plastickými bodkami, ktoré postupne prechádzali do plastických lúčov tvoriacich jednotlivé cípy hviezdy. Hviezda bola vyhotovená zo striebra, kríž pozlátený s červeným smaltom. Hviezda sa nosila na ľavej strane dolnej časti hrude. (Pozri v prílohe obr. 20.)

V septembri 1942 bolo vládnym nariadením zriadené vyznamenanie Vojenný víťazný kríž, a to premenovaním Slovenského vojenného víťazného kríža. Nové vyznamenanie na svojho predchodcu nadväzovalo svojím vnútorným členením do štyroch tried, ale zároveň bolo doplnené o osobitnú triedu v podobe veľkokríža s kolanou.⁸⁵ Výtvarná podoba nového vyznamenania vychádzala zo svojho predchodcu, ale pri jednotlivých triedach vyznamenania boli zjednodušené stuhy, došlo k úprave závesu klenotu na stuhu a zmenila sa podoba insígnie 3. triedy. Vyznamenanie bolo udeľované osobám, ktoré: „... sa vyznamenali vynikajúcim vedením jednotiek v poli a tiež na vyznamenanie príslušníkov cudzích štátov, ktorí sa vynikajúcim spôsobom zaslúžili o Slovenskú republiku“.⁸⁶

Insígnie najvyššej osobitej triedy predstavoval veľkokríž s kolanou a hviezdou. Insígnie 1. triedy mali podobu zlatého, červeno smaltovaného klenotu zaveseného na prievlečnej stuhe. Insígnie 2. triedy mali rovnakú podobu až na farbu smaltu, ktorý bol modrý. Modrou farbou smaltu disponovala aj insígnia 3. triedy, ale táto nemala záves a bola bez stuhy – nosila sa na pripínacej ihlici. Posledná, 4. trieda, mala rovnakú podobu ako pred zákonnou úpravou 3. trieda, čiže išlo o bronzový kríž upevnený na prievlečnej stuhe.

O rok neskôr, v novembri 1943, sa vládnym nariadením vyznamenanie rozčlenilo na sedem tried doplnením piatej až siedmej triedy. Novozriadené triedy mali odlišnú podobu insígnie – kríže nahradili okrúhle medaily. Všetky triedy boli rozdelené na vojenskú a občiansku skupinu insígnií, čiže na vyznamenania s mečmi a bez mečov.⁸⁷ „S mečmi sa udeľovalo toto vyznamenanie vojenským osobám, ktoré sa vyznamenali vynikajúcim spôsobom vo velení jednotkám v poli. Bez mečov sa udeľovalo vojenským osobám, ktoré vykonali mimoriadne záslužný čin v poli alebo si v zázemí získali mimoriadne zásluhy o Slovenskú republiku.“⁸⁸

Po úpravách z roku 1943 sa Vojenný víťazný kríž členil do siedmich tried, pričom jeho

⁸⁴Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Tmava : Západoslovenské múzeum, 1992, s. 19.

⁸⁵V dobovej dikcii zákona Veľkokríž s reťazou. Slovenský zákonník, čiastka 52, zo dňa 18. novembra 1942, č. 220. Vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, rok 1942.

⁸⁶Tamže, čl. I.

⁸⁷Slovenský zákonník, čiastka 46, zo dňa 20. decembra 1943, č. 164. Vládne nariadenie, ktorým sa dopĺňa a mení vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1943.

⁸⁸Tamže, čl. I.

najvyššiu formu predstavovala osobitná, nečíslovaná trieda v podobe veľkokríža. Ten disponoval dvomi odlišnými spôsobmi závesu insígnií. Zatiaľ čo klenot veľkokríža s mečmi sa nosil na ozdobnej kolane, klenot veľkokríža bez mečov sa nosil na veľkostehe. Obidva typy veľkokrížov pritom dopĺňala identická hviezda. Insígnie 1. a 2. triedy pozostávali zo zlatého kríža zaveseného na náhrdelnej stuhe, ale hviezdou disponovala iba 1. trieda. Insígnia 3. triedy mala podobu strieborného pripínacieho kríža bez stuhy, zatiaľ čo insígniu 4. triedy tvoril bronzový kríž (s priesvitným bezfarebným smaltom pre občiansku skupinu a s bielym smaltom pre vojenskú skupinu), upevnený na prievlečnej stuhe. Insígnie 5. až 7. triedy mali podobu zlatej, striebornej a bronzovej medaily zavesenej na prievlečnej stuhe. Všetky insígnie vojenskej skupiny, s výnimkou 4. triedy, boli doplnené skríženými mečmi – pri veľkokríži a insígniách 1. až 3. triedy to bolo priamo v klenote a meče sa ocitli v priestore medzi oboma vodorovnými ramenami patriarchálneho dvojkríža. V prípade hviezdy meče vychádzali spoza stredového medailónu a v prípade insígnií 5. až 7. triedy sa meče ocitli v prevýšení medaily. Insígnie 4. triedy meče neobsahovali, pretože príslušná skupina bola vyjadrená farbou samotnej insígnie.⁸⁹

Klenoty veľkokríža, ako aj 1. a 2. triedy Vojenného víťazného kríža boli obojstranné a ich základ bol totožný. Mal tvar patriarchálneho dvojkríža zo striebra a bol pozlátený. Dvojkríž bol obojstranne vyplnený červeným priesvitným smaltom, pod ktorým bola kresba lipových lístkov, oválny podklad kríža bol tvorený plastickými lúčmi a medzi ramenami kríža boli tri a tri lipové lístky. Klenot veľkokríža s mečmi, ako aj klenot pre 1., 2. a 3. triedu, mal na líci medzi ramenami na lipových listoch umiestnené dva skrížené meče. Meče veľkokríža, ako aj na krížoch pre 1. a 2. triedu, boli strieborné a pre 3. triedu boli pozlátené. V hornej časti klenotu bol záves na upevnenie na stuhu alebo na reťaz, ktorý bol tvorený obráteným orlom v pôvodných farbách držiaci tri zviazané Svätoplukove prúty. Farebný štátny znak Slovenskej republiky sa nachádzal na hrudi orla.

Klenot pre 3. triedu bol strieborný, podobný ako pre I. triedu bez pozlátenia a smalt bol na dvojkríži modrý. Kríž pre 4. triedu s mečmi bol z bronzu, obojstranný, vyplnený bielym smaltom. Kríž pre 4. triedu bez mečov bol jednostranný, vyplnený priesvitným smaltom. Na krížoch boli lipové lístky. Na hornom ramene bolo vylisované závesné očko, ktorým boli pripevnené na stuhu. Kríž bez mečov mal na rubovej strane horného ramena vyrytý nápis „SLOVENSKÁ REPUBLIKA“ a na spodnom ramene „1939“.⁹⁰

Medaila pre 5., 6. a 7. triedu mala kruhový tvar; triedy s mečmi mali na lícnej a rubovej strane plastický patriarchálny dvojkríž. Jeho oválny podklad tvorili lúče, v prostrednom poli medzi ramenami dvojkríža boli tri a tri lipové lístky. Pre triedy bez mečov, bola lícna strana medaily rovnaká ako s mečmi, ale na rubovej strane bolo šesť lipových lístkov, tri z nich boli obrátené smerom hore a tri smerom dolu. Uprostred medaily medzi šesticou lipových lístkov bol nápis „ZA ZÁSLUHY“. Záves na medailách s mečmi tvorili skrížené meče položené na vavrínovom venci a záves na medailách bez mečov tvorili doštičky, na ktorých boli poukladané plastické lipové lístky smerujúce od stredu k okrajom. Lístky boli cez stred a kolmo na okraje previazané stuhou. Medaila a záves pre V. triedu boli pozlátené, pre 6. postriebrené a pre 7. triedu bronzové.

Hviezda pre veľkokríž a pre 1. triedu s mečmi bola osemcípá, so štyrmi hlavnými dlhší-

⁸⁹Tamže, čl. III.

⁹⁰MARCINKO, ref. 5, s. 41.

mi cípmi (priemer 84 mm) a štyrmi menšími cípmi (priemer 72 mm), v strede hviezdy bola umiestnená zmenšenina zlatého klenotu a spod neho vybiehali lúče, ktoré rôznou dĺžkou vytvárali cípy hviezdy. Pri strede boli znázornené plastickými bodkami a ďalej prechádzali do lúčov, ktoré tvorili samotné hroty hviezdy. Hviezda bola zo striebra, zmenšenina klenotu pozlátená s červeným smaltom. Hviezda sa nosila na ľavej strane dolnej časti hrude.

Zatiaľ čo hviezda veľkokríža s mečmi bola rovnaká ako hviezda Slovenského vojenného víťazného kríža, udeľovaná v rokoch 1939 – 1942 pre 1. triedu⁹¹, hviezda pre 1. triedu bola síce z hľadiska obsahu identická, ale mala menšie rozmery – jej dlhšie cípy mali len 68 mm, kratšie cípy 58 mm. Na Vojennom víťaznom kríži s mečmi boli zlaté skrížené meče umiestnené na kratších hviezdach.⁹²

Kolana veľkokríža s mečmi bola pozlátená, dvojradová a jej články boli tvorené zmenšeninou klenotu, pospájané za sebou a vedľa seba dvojitémi očkami.

Veľkostuha pre veľkokríž bez mečov, ako aj veľkostuha pre 1. a stuhy pre 2., 5., 6. a 7. triedu boli vyhotovené z korálovočerveného hodvábu s dvoma pruhmi žltej farby. Stuha pre veľkokríž bez mečov bola široká 90 mm a dlhá 1 800 mm a nosila sa cez pravé plece, šikmo cez prsia. Stuha pre 1. a 2. triedu bola užšia (25 mm) a kratšia (500 mm), nosila sa okolo krku. Pre 4. triedu bola vyhradená klasická prievlečná stuha, klinovito zakončená s malým háčikom, ktorým bola upevnená ku krížu, a po oboch stranách mala široký vyšitý ornamentálny pás. Na stuhe bola kovová miniatúra v podobe orla so štátnym znakom, orol pre vyznamenanie s mečmi držal v pazúroch skrížené meče a pre vyznamenanie bez mečov držal v pazúroch Svätoplukove prúty previazané páskou. Stuha pre 5. až 7. triedu mala v prostriedku vedľa seba dva žlté pruhy. Záves klenotu vyznamenania 1. a 2. triedy s mečmi aj bez mečov mal podobu obráteného orla držiaceho v pazúroch Svätoplukove prúty. Pri 5. až 7. triede skrížené meče, položené na vavrínovom venci, tvorili prevýšenie medaily vojenskej skupiny, ktoré sa upínalo na jednoduchý záves v podobe rovnej lišty. Pri 5. až 7. triede v občianskej skupine mal záves medaily podobu štylizovaných previazaných Svätoplukových prútov s lipovými lístkami a s oddelenou stuhou v tvare písmena V. Stužky symbolizujúce insígnie jednotlivých tried mali rovnakú farebnú kombináciu ako pôvodné stuhy, pričom ich dopĺňali kovové miniatúry. Stužku občianskej skupiny radu predstavoval zmenšený záves najvyšších dvoch, čiže bronzový obrátený orol držiaci v pazúroch Svätoplukove prúty a s farebným štátnym znakom na hrudi. V prípade vojenskej skupiny Svätoplukove prúty nahradili skrížené meče. Zatiaľ čo v prípade stužiek pre 5. až 7. triedu občianskej skupiny miniatúra mala podobu štátneho znaku podloženého lipovými lístkami v príslušnej farbe kovu, v prípade stužiek pre 5. až 7. triedu vojenskej skupiny miniatúru predstavovalo zmenšené prevýšenie medailí v príslušnej farbe kovu, čiže zlatý, strieborný a bronzový veniec s prekríženými mečmi. (Pozri v prílohe obr. 21.)

Koncom roka 1942 vznikla požiadavka na zriadenie vojenského vyznamenania na ocenenie občanov, ktorí sa svojou obetavosťou a vynikajúcou pomocou zaslúžili o obrannú bezpečnosť Slovenskej republiky a výdatne pomáhali armáde pri plnení úloh. Ešte v tom roku v novembri bolo zriadené nové vyznamenanie – Záslužný kríž obrany štátu⁹³ bez rozdelenia do stupňov. Kríž mal srdcovito zakončené ramená, bol jednostranný, ramená

⁹¹ Pozri s. 24.

⁹² Slovenský zákonník, čiastka 46, zo dňa 20. decembra 1943, č. 164. Vládne nariadenie, ktorým sa dopĺňa a mení vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1943, č. 830.

⁹³ Slovenský zákonník, čiastka 8, zo dňa 24. februára 1940, č. 30. Zákon o radoch, čestných odznakoch a tituloch, 1940.

Slovenský zákonník, čiastka 52, zo dňa 18. novembra 1942, č. 220. Vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1942.

boli smaltované nabielo s pozlátenou obrubou, ktorá v srdcovitom zakončení prechádzala do kresby lipovej vetvičky s tromi lístkami. V strede kríža bol samostatne razený na hranu postavený pozlátený štvorec, do stredu ktorého bol umiestnený pozlátený patriarchálny dvojkríž. Spod neho vybiehali po celej ploche štvorca lúče. Kríž bol mierne profilovaný. V hornom ramene bolo malé očko, cez ktoré bol prevlečený široký závesný krúžok pre upevnenie stuhy. Stuha bola zložená zo štátnych farieb, a to z moiré hodvábu červenej farby v strede s modrým pruhom a po okrajoch s bielymi pružkami. Kríž bol vyrábaný zo striebra a bronzu. Väčšinou bol udeľovaný bronzový, zo striebra a so smaltovaním prostredného štvorca bol udelený len ojedinele, aj to iba niekoľkým prominentom. Boli to najmä varianty, keď kríž mal patriarchálny dvojkríž s červeným smaltom, alebo vnútorný štvorec mal s červeným alebo modrým smaltom.⁹⁴ (Pozri v prílohe obr. 23.)

Na ocenenie vojenských a občianskych osôb a členov Hlinkovej gardy, ktoré sa pri branných opatreniach zaslúžili o vydobytie a zabezpečenie samostatnosti Slovenského štátu, vláda zriadila ďalšie vojenské vyznamenanie Pamätnú medailu⁹⁵. Išlo o ocenenie za obranné boje proti vpádu Maďarov v marci 1939 a za účasť v poľskom ťažení v septembri 1939. V prípade, ak sa nositelia medaily zúčastnili na poľnom ťažení do Poľska v septembri 1939, nedošlo k opakovanému vyznamenávaniu druhou medailou, ale obdržali len bronzový štítok s nápisom Javorina a dvomi smrekovými vetvičkami, ktoré si pripevnili na stužku medaily. Pri príležitosti memorandových osláv v Martine roku 1941 bolo doplnené rozlíšenie medailí štítkami s nápismi III. 1939 a IX. 1939.⁹⁶

Pamätná medaila bola v tvare štítu rovnoramenného trojuholníka na oboch stranách mierne zaobleného, ktorého ostrý uhol smeroval dolu. Na lícnej strane v strede bol ovenčený vavrínovou a lipovou ratolesťou plastický, na hrot kolmo postavený široký meč, a celok bol ovinutý stuhou s vyrytým nápisom „1939“. Rukoväť meča prečnievala ponad štít, na nej bolo očko na zavesenie na stuhu. Líčna a rubová strana boli obrúbené tenkým plastickým okrajom. Stuha bola zložená zo štátnych farieb, a to z moiré hodvábu modrej farby, v strede bol široký biely pruh a na oboch okrajoch stuhy boli červené a biele pružky.

Pamätná medaila mala tieto varianty: Pamätná medaila s nápisom na rubovej strane „ZA OBRANU SLOVENSKA V MARCI 1939“; Pamätná medaila s nápisom na rubovej strane „JAVORINA – ORAVA“; Pamätná medaila s bronzovým štítkom na stuhe s nápisom „III. 1939“; Pamätná medaila s bronzovým štítkom na stuhe s nápisom „IX. 1939“; Pamätná medaila s bronzovým štítkom na stuhe s nápisom „JAVORINA“ (20 mm) a Pamätná medaila s väčším bronzovým štítkom na stuhe s nápisom „JAVORINA“ (32 mm).⁹⁷ (Pozri v prílohe obr. 24.)

Pokračovaním zriaďovania ďalších dekorácií na ocenenie zásluh vojenských a občan-

⁹⁴MARCINKO, ref. 5, s. 47.

Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1992, s. 24.

⁹⁵Slovenský zákonník, čiastka 21, zo dňa 11. mája 1939, č. 95. Vládne nariadenie o vyznamenaniach za hrdinstvo v bojoch za zabezpečenie samostatnosti slovenského národa a medaily za zásluhy o vydobytie slovenskej samostatnosti, 1939.

Slovenský zákonník, čiastka 52, zo dňa 18. novembra 1942, č. 220. Vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1942, s. 882-883.

⁹⁶Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1992, s. 32.

⁹⁷Štítky s nápisom „III. 1939“ a „IX. 1939“ mali rozmery 14x15 mm a boli obdĺžnikového tvaru, ich umiestnenie bolo známe len na stužkách, štítky s nápisom „Javorina“ mali pôvodne šírku 32 mm a vyskytovali sa len na stuhách. Neskôr bola ich šírka zmenšená na 20 mm a nosili sa aj na stuhe, ale taktiež na stužke. Tamže, s. 33.

ských osôb, bolo zriadenie Pamätného odznaku za ťaženie proti ZSSR.⁹⁸ Odznak mal tri stupne, 1. stupeň sa udeľoval za najmenej mesačnú príslušnosť pri bojovej jednotke, 2. stupeň za najmenej mesačnú príslušnosť v poli bez účasti na bojoch a 3. stupeň za najmenej trojmesačnú službu alebo práce v zázemí v prospech poľného ťaženia. Pamätný odznak bol z bronzu, ktorého okraj tvoril vavrínový veniec v dolnej časti ovinutý stuhami. Horné okraje sa dotýkali rukoväte skloneného meča, v hornej časti prekrytého prilbou s dvojkřížom a s dátumom 22. VI. 1941, začiatkom vojny proti ZSSR. Hrot meča prerážal päťramennú hviezdu s kosákom a kladivom. Od spodnej časti meča vybiehali na oboch stranách trikrát po štyroch lúčoch, ktoré šikmo smerovali na vnútorný okraj vavrínového venca. Odznak pre 1. stupeň bol celý strieborný, 2. stupeň mal postriebrený vavrínový veniec a meč, a pre tretí stupeň bol bronzový. Meč odznaku všetkých stupňov bol leštený.

Vládnym nariadením z novembra 1942 boli zriadené a zavedené tzv. symbolické náhradky,⁹⁹ čiže vyznamenania, nahrádzajúce celú skupinu už udelených vyznamenaní. Boli to Pamätný kříž, Kříž svetovej vojny a Kříž odboja – pre aktívnych príslušníkov armády, nosené len na vojenskej rovnošate. Za všetky vyznamenania, čestné a pamätné odznaky, ktoré príslušníci slovenskej armády obdržali:

- pred rokom 1914 im bol udelený Pamätný kříž,
- počas svetovej vojny 1914 – 1918 im bol delený Kříž svetovej vojny,
- v rokoch 1918 – 1921 im bol udelený Kříž odboja.¹⁰⁰

Pamätný kříž mal tri stupne, pozostával z kříža a hnedej stuhy s tromi žltými pruhmi, 2. stupeň z kříža, stuhy s dvoma žltými pruhmi a 3. stupeň z kříža, stuhy s jedným žltým pruhom. Kříž bol rovnaký pre všetky stupne, z bronzu, pozlátený, jednostranný a vypuklý. Bol vytváraný štyrmi vzájomne sa pretínajúcimi kruhovitými plochami. Plocha kruhov bola ozdobená zo stredu vybiehajúcimi lúčmi, na ktorých bol jednoduchý kříž trojuholníkovej plastiky. Na obvode kruhov v šírke plochy ramien kříža bolo šesť guľôčok a na hornom ramene bolo upevnené očkom pre záver na stuhu. Stuha bola z moiré hodvábu hnedej farby.

Kříž svetovej vojny mal šesť stupňov. Pozostával z kříža a stuhy. Kříž bol pre všetky stupne jednostranný, vypuklý, z bronzu a jeho ramená sa kónicky zbíhali do stredu. Kříž prekrýval dva skrížené meče, bol smaltovaný na čierne s kovovou obrubou. Na dolnom a hornom ramene boli dvojité kříže a na bočných ramenách letopočty 1914 a 1918. Stuha bola z moiré hodvábu bielej farby so zvislými širokými pruhmi čiernej farby pre 1. – 3. stupeň a tromi zvislými úzkymi pruhmi čiernej farby pre 4. až 6. stupeň. Na stuhe boli dva skrížené meče z bronzu, na ktorých bol zmenšený čierny kónický kříž. Prvé tri stupne boli pozlátené, stuha 1. stupňa mala tri široké pruhy čiernej farby, 2. stupeň dva široké pruhy čiernej farby a 3. stupeň jeden široký čierny pruh. Taktiež mali na stuhách pozlátené skrížené meče a kónický kříž. Štvrtý až šiesty stupeň boli postriebrené. Stuha 4. stupňa mala tri úzke pruhy čiernej farby, 5. stupeň dva úzke pruhy čiernej farby a 6. stupeň len jeden úzky

⁹⁸Slovenský zákonník, čiastka 52, zo dňa 18. novembra 1942, č. 220. Vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1942.

Slovenský zákonník, čiastka 46, zo dňa 20. decembra 1943, č. 164. Vládne nariadenie, ktorým sa dopĺňa a mení vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1943.

⁹⁹Hlavnou úlohou týchto náhradiek bolo obmedziť počet cudzích vyznamenaní (okrem nemeckých), ako aj odstrániť diferencné vzťahy medzi bývalými legionármi a domácimi, bývalými príslušníkmi Rakúsko-Uhorska. Pozri: Slovenský zákonník, čiastka 52, zo dňa 18. novembra 1942, č. 220. Vládne nariadenie o vojenských vyznamenaniach a pamätných odznakoch, 1942.

¹⁰⁰Tamže.

pruh. Skrížené meče s kónickým krížom na stuhách boli postriebrené.

Kríž odboja mal štyri stupne, všetky boli z bronzu. Kríž bol s pozláteným okrajom, jednostranný, smaltovaný na čierne, vypuklý, položený na venci z pozlátených lipových lístkov. Na nich medzi ramenami s lesklo pozlátenými lipovými ratolestami boli ovenčené lesklo pozlátané štyri štátne znaky Slovenskej republiky, ktorých päť štítov smerovali do stredu kríža. Ramená kríža sa kónicky zbíhali do stredu a na hornom ramene bolo očko pre záves, ktorým sa upevňoval na stuhu. Stuha bola z moiré hodvábu fialovej farby, na ktorej boli zelené pruhy. Vyznamenanie 1. stupňa malo 3 pruhy, 2. stupňa 2 pruhy, 3. stupňa jeden pruh a 4. stupňa bolo bez pruhu. (Pozri v prílohe obr. 25.)

„Rad Kniežaťa Pribinu“ bolo najvyššie slovenské vyznamenanie založené: „... na uctenie si pamiatky prvého samostatného slovenského kniežaťa Pribinu, zakladateľa prvého slovenského kresťanského kostola v Nitre v prvej polovici deviateho storočia“.¹⁰¹ Bol to všeobecne zásluhný rad udeľovaný predovšetkým cudzím štátnym príslušníkom ako prejav medzinárodnej zdvorilosti, a slovenským občanom za zásluhy o Slovenskú republiku z hľadiska hodnotenia zásluh za národ a štát, ale nie podľa hodnosti alebo funkcie. Hoci nešlo o špecializované vojenské vyznamenanie, od roku 1942 sa rad rozdelil na občiansku a vojenskú skupinu. Rad prešiel tromi vývojovými etapami, podľa jednotlivých vládnych nariadení. Prvá etapa sa začala založením radu¹⁰² v júni 1940 so štyrmi triedami, pričom 1. trieda bola udeľovaná aj s kolanou a hviezda mala smrekové vetvičky smaltované nazeleno. V druhej etape, vo februári 1942,¹⁰³ bol rad rozšírený o piatu triedu so strieborným krížom (Rytiersky kríž), hviezda pre 1. triedu bola celá pozlátaná, bez smaltovania. V tretej etape¹⁰⁴, v marci 1942, bol rad rozšírený takým spôsobom, že najvyššiu triedu radu predstavoval nečíslovaný stupeň s kolanou, za ním nasledoval opätovne nečíslovaný osobitný stupeň a až za ním päť číslovaných tried. Bol udeľovaný v dvoch skupinách – civilnej skupine a vojenskej skupine s mečmi. Počas brannej pohotovosti štátu rad bol udeľovaný s mečmi vojenským osobám cudzím i domácim.

Rad Kniežaťa Pribinu, stupeň s kolanou, sa skladal z pozláteného veľkého radového klenotu v tvare kríža, reťaze kolany a radovej hviezdy, ktorá bola totožná s hviezdou osobitného stupňa; osobitný stupeň – pozlátený veľký radový klenot, veľkostuha a radová hviezda; 1. trieda (veľkokríž) – pozlátený klenot, veľkostuha a radová hviezda; 2. trieda (veľkodôstojnícky kríž) – zlatý klenot, náhrdelná suha a radová hviezda; 3. trieda (veliteľský kríž) – zlatý klenot a náhrdelná suha; 4. trieda (dôstojnícky kríž) – zlatý klenot a prievlečná suha; 5. trieda (rytiersky kríž) – strieborný klenot a prievlečná suha.

¹⁰¹Slovenský zákonník, čiastka 8, zo dňa 24. februára 1940, č. 30. Zákon o radoch, čestných odznakoch a tituloch, 1940.

Slovenský zákonník, čiastka 30, zo dňa 26. júna 1940, č. 155. Vládne nariadenie o založení radu kniežaťa Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1940, s. 240.

¹⁰²Slovenský zákonník, čiastka 30, zo dňa 26. júna 1940, č. 155. Vládne nariadenie o založení radu kniežaťa Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1940.

¹⁰³Slovenský zákonník, čiastka 10, zo dňa 28. februára 1942, č. 25. Vládne nariadenie, ktorým sa dopĺňa vládne nariadenie o založení radu kniežaťa Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1942.

¹⁰⁴Slovenský zákonník, čiastka 58, zo dňa 22. decembra 1942, č. 240. Vládne nariadenie o rade kniežaťa Pribinu, rade Slovenského kríža a medaile Slovenského kríža, roč. 1942.

Klenot bol z pozláteného striebra a mal tvar kríža. V stredovom medailóne bol reliéf hlavy kniežaťa Pribinu s tvárou obrátenou napravo. Reliéf bol matný, ohraničený pásom a ležal na štylizovaných slnečných lúčoch okružených rámom. Spod neho v podobe kríža vychádzali štyri slnečné lúčové zväzky, každý so štyrmi zahrotenými lúčmi. Medzi zväzkami lúčov boli štyri symboly zo štátneho znaku – dvojramenný kríž s trojvrším. Žliabok rámu a vrcholy dvojramenného kríža boli smaltované namodro. Rubová strana bola podobná lícnej, reliéf zobrazoval Pribinov kostolík so slnečnými lúčmi v pozadí a okolo neho bol kruh opis „SAECULO NONO INSTANTE FUNDAVIT“ (Dokázateľne založený v deviatom storočí). Medzi prvým a posledným písmenom kruhopsu bola umiestnená lipová vetvička so štyrmi lístkami. Klenot bol krúžkom spojený so závesom, ktorý na oboch stranách pozostával z troch Svätoplukových prútov zviazaných stužkami, smaltovanými v štátnych farbách – pre občiansku skupinu. Klenot pre vojenskú skupinu mal podobu dvoch skrížených mečov položených na vavrínovom venci.¹⁰⁵

Veľkostuha, náhrdelná stuha a prievlečná stuha boli z moiré hodvábu cinóbrovej farby so stredovým pruhom belasej farby. Veľkostuha pre osobitný stupeň mala stredový belasý pruh dvakrát širší ako stuha 1. triedy (veľkokríž) a nosila sa cez pravé plece, šikmo cez prsia, vľavo dole bola skrížená, na ktorej bola pripevnená kokarda rovnakej látky a farby a pod ňou bol zavesený klenot. Náhrdelná stuha pre 2. triedu (veľkodôstojnícky kríž) a 3. triedu (veliteľský kríž) bola kratšia a užšia so stredným belasým pruhom a nosila sa okolo krku. Prievlečná stuha taktiež so stredným belasým pruhom sa nosila na ľavej strane hrude a bola určená pre klenot 4. triedy (dôstojnícky kríž) a 5. triedy (rytiersky kríž). Radová hviezda bola zo striebra, mierne vypuklo profilovaná, osemcípa a v strede so zmenšeným pozláteným klenotom umiestneným na rovnom poli, ohraničeným rámom lomeným do šestnástich zubkov. Zo stredu hviezdy vyžarovalo osem plastických lúčových zväzkov, medzi ktorými bolo osem štylizovaných smrekových vetvičiek. Pre rad s mečmi mala hviezda pod poľom zmenšeného kríža dva skrížené meče.¹⁰⁶

Hviezda pre stupeň s kolanou a osobitný stupeň mala pozlátené lúčové zväzky, ako aj rub, listy smrekových vetvičiek boli strieborné a ich rebrá pozlátené. Hviezda pre veľkokríž mala strieborné lúčové zväzky a listy smrekových vetvičiek boli pozlátené a hviezda pre veľkodôstojnícky kríž mala lúče, ako aj rub matne strieborné, listy smrekových vetvičiek boli strieborne ligotavé.

Kolana bola zo zlata, zložená zo šestnástich znakových a šestnástich prútových jednostranných článkov, striedavo pospájaných retiazkami a ďalší sedemnásť článok bol na zavesenie klenotu. Zavesenie bolo prevedené tak, že medzi tromi konečnými prútovými článkami boli tri spojovacie retiazky (každá 6 ohniviek) tvoriace rovnostranný trojuholník, ktorého každý jeho vrchol bol pripojený ku stredu prútov. Na treťom voľnom zväzku prútov bol zavesený klenot. Znakový článok bol tvorený štylizovaným štátnym znakom, v ktorom na modrom smaltovanom trojvrší bol dvojkříž, a prútový článok pozostával z troch zviazaných prútov. Rubová strana kolany bola hladká.

Rad Kniežaťa Pribinu bol najvyšším štátnym vyznamenaním Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945 a v skutočnosti po výtvarnej stránke patril medzi veľmi vydarené a pekné diela drobnej plastiky. (Pozri v prílohe obr. 26.)

¹⁰⁵Tamže, s. 950.

¹⁰⁶Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslvenské múzeum, 1992, s. 10.

Na oceňovanie zásluh o Slovenskú republiku občanov a cudzích štátnych príslušníkov boli zriadené Rad Slovenského kríža a Medaila slovenského kríža, ako symbol uctievania si pamiatky Andreja Hlinku, ktorý sa najviac zaslúžil o samostatnosť slovenského národa.¹⁰⁷ Počas brannej pohotovosti štátu bol rad s mečmi udeľovaný vojenským domácim osobám, ale aj cudzím štátnym príslušníkom.

Rad mal tri vývojové etapy, v ktorých bol postupne dotváraný počet tried, ich jednotlivé zloženie, ako aj doplnenie o meče. V prvej etape, v roku 1940, mal rad po založení štyri triedy,¹⁰⁸ vo februári 1942 prešiel rad druhou vývojovou etapou, v rámci ktorej bol doplnený o 5. triedu a bola zriadená kolana.¹⁰⁹ Koncom roka 1942, v tretej etape, bolo definitívne potvrdené zloženie radu (nečíslovaný stupeň s kolanou a päť tried) a navyše bol rozdelený do občianskej a vojenskej skupiny.¹¹⁰

Rad slovenského kríža mal nasledovnú štruktúru: stupeň s kolanou – klenot zavesený na kolane a doplnený radovou hviezdou; 1. trieda (veľkokríž) – veľký klenot na veľkostehe a radová hviezda; 2. trieda (veľkodôstojnícky kríž) – stredný klenot na náhrdelnej stuhe a radová hviezda; 3. trieda (veliteľský kríž) – stredný klenot na náhrdelnej stuhe; 4. trieda (dôstojnícky kríž) – stredný klenot na prievlečnej stuhe; 5. trieda (rytiersky kríž) – malý klenot na prievlečnej stuhe.

Veľký, stredný a malý klenot¹¹¹ so závesom boli z pozláteného striebra a mali tvar dvojitého patriarchálneho kríža, ktorého rozšírené konce ramien tvorili približne kruh a na oboch stranách bol nabielo smaltovaný. Dookola tvorili lipové listy a kvety medzi ramenami kríža veniec, a plochy medzi nimi boli perforované. Na lícnej strane v strede bol reliéf hlavy Andreja Hlinku vpravo a na jeho rubovej strane heslo „VERNÍ SEBE SVORNE NAPRED“, každé slovo samostatne v riadku. Pás a lipové konáre boli ligotavé a ostatné časti radového kríža boli matné. Ramená dvojkříža boli bielo smaltované. Záves veľkého a stredného klenotu tvorila pochodeň, ktorá mala po stranách po troch ligotavých valaškách zviazaných ligotavou stuhou. Záves malého klenotu bol tvorený dvoma ratolesťami, každá s tromi listami rozvetvenými na oboch stranách. Pre všetky rady s mečmi tvorili záves dva skrížené meče položené na vavrínovom venci.

Veľkostuha, náhrdelná stuha a prievlečná stuha¹¹² boli z moiré hodvábu čiernej farby s dvoma pruhmi, rovnomerne vzdialenými od okrajov belasej farby. Veľkostuha (dlhá 180 cm) (široká 90 mm) s dvoma pruhmi (široké 6,5 mm) sa nosila cez pravé plece šikmo cez prsia, v dolnej časti prekrížená, na nej pripevnená kokarda tej istej farby, pričom jej zakončenie bolo zúbkované. Náhrdelná stuha (dlhá 50 cm, široká 35 mm) s pruhmi sa nosila okolo krku, v prostriedku zviazaná, z ktorej visel stredný radový kríž. Prievlečná stuha (dlhá 6 cm, široká 35 mm) s pruhmi sa nosila na prsiach vľavo hore a z jej zahroteneho konca visel stredný, prípadne malý radový kríž.

¹⁰⁷Slovenský zákonník, čiastka 30, zo dňa 26. júna 1940, č. 155. Vládne nariadenie o založení radu kniežaťa Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1940, s. 242.

¹⁰⁸Tamže, 242-243.

¹⁰⁹Slovenský zákonník, čiastka 10, zo dňa 28. februára 1942, č. 25. Vládne nariadenie, ktorým sa dopĺňa vládne nariadenie o založení radu kniežaťa Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1942.

¹¹⁰Slovenský zákonník, čiastka 58, zo dňa 22. decembra 1942, č. 240. Vládne nariadenie o rade kniežaťa Pribinu, rade Slovenského kríža a medaile Slovenského kríža, roč. 1942, s. 952.

¹¹¹Tamže, s. 952.

¹¹²Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1992, s. 11.

Radová hviezda ¹¹³(priemer 90 mm) šesťcípá, bola zo striebra, pozostávala z pozlátenej vrstvy olivových listov a vrstvy štylizovaných lúčov, v strede ktorej bola zmenšenina lícnej strany radového klenotu. Do každého cípu hviezdy smerovalo spod vrstvy olivových listov jedenásť matných lúčov, z ktorých stredný bol najdlhší a tvoril hrot cípu hviezdy, ostatné lúče od prostredného napravo a naľavo boli postupne skrátené, tak, že ich konce tvorili obrisy celého cípu hviezdy. Pre rad s mečmi mala hviezda dva skrížené meče položené na lúčoch.

Kolana Radu Slovenského kríža bola totožná s kolanou Radu kniežat'a Pribinu.¹¹⁴

So založením Radu slovenského kríža sa zriadila aj Medaila slovenského kríža,¹¹⁵ ktorá bola udeľovaná za statočnosť pred nepriateľom. Medaila mala tri stupne, prvý stupeň bol najvyšší, ostatné boli postupne nižšie. Medaila 1. stupňa bola zo striebra a pozlátaná, 2. stupňa zo striebra a 3. stupňa bola bronzová. Všetky boli zavesené na prievlečnej stuhe a patrila k nej aj malá stužka, ktorá nahrádzala nosenie vyznamenania in natura.

Medaila mala tvar kruhu, na lícnej strane bol dvojitý patriarchálny kríž, ktorého rozšírené konce ramien siahali až po jej okraj a dookola medzi ramenami kríža lipové listy a kvety tvorili veniec. Na lícnej strane v strede bol pásom ohraničený kruh, v ktorom bol reliéf hlavy Andreja Hlinku vpravo a na jeho rubovej strane heslo „VERNÍ SEBE SVORNE NAPRED“, pričom bolo každé slovo samostatne v riadku. Po oboch stranách boli trojlístkové vetvičky a nad ním bol lipový dvojlístok. Na stuhu sa pripájal prostredníctvom ozdobného závesu. Záves na lícnej a rubovej strane bol tvorený rovnakými dvomi lipovými vetvičkami obrátenými napravo a naľavo, každá s tromi lístkami.

Stuha bola z moiré hodvábu čiernej farby s dvoma pruhmi belasej farby pri jej okraji. Bola zložená do pravidelného päťuholníka, vystužená drôtenou kostričkou. (Pozri v prílohe obr. 27.)

Po vypuknutí Slovenského národného povstania 29. augusta 1944 Slovenská národná rada 14. septembra 1944 zrušila zákonným nariadením č. 16 všetky vyznamenania a čestné odznaky, ktoré boli zriadené po 6. októbri 1938. Vydala zákaz ich používania.

Záver

Vojenská symbolika prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 je všeobecne predmetom veľkého záujmu, pretože vznikla a používala sa vo veľmi zložitom období. Samotný vznik tejto symboliky bol neodmysliteľne spojený s historickými národno-emancipačnými princípmi a dejinnými cyrilo-metodskými tradíciami slovenského národa. Zároveň ale na jej obsah, ako aj na formu mal do značnej miery silný vplyv vládnući ľudácky, klérofašistický totalitný režim, ktorý svojimi mocenskými ambíciami a vazalstvom sa stal poslušným nástrojom i spoluúčastníkom rasistickej a dobyvačnej politiky nacistického Nemecka.

Na základe výskumu a analýzy daného historického obdobia sme dospeli k poznaniu, že vznikajúca a formujúca sa obsahová a tvarová národná vojenská symbolika mala v sebe nielen skryté, ale aj otvorene prezentované niektoré prvky spoločnej československej vo-

¹¹³Slovenský zákonník, čiastka 58, zo dňa 22. decembra 1942, č. 240. Vládne nariadenie o rade kniežat'a Pribinu, rade Slovenského kríža a medaile Slovenského kríža, roč. 1942, s. 953.

¹¹⁴Pozri s. 31.

¹¹⁵Slovenský zákonník, čiastka 30, zo dňa 26. júna 1940, č. 155. Vládne nariadenie o založení radu kniežat'a Pribinu, radu Slovenského kríža a medaily Slovenského kríža, roč. 1940, s. 243-244.

jenskej symboliky. Išlo najmä o prechodné obdobie vzniku slovenskej armády, keď niektoré vojenské symboly, najmä tie, ktorých vývoj, zriadenie a zavedenie si vyžiadalo určité dlhšie časové obdobie (vojenské rovnošaty, hodnostné dištinkcie, označenie druhov vojsk a zbraní, výkonnostné odznaky a pod.). Postupne sa vojenská symbolika, jej obsah a forma menili z dôvodu samotnej podstaty spoločensko-politického zriadenia štátu, a tým dochádzalo k ďalšiemu odlíšaniu od spoločnej československej vojenskej symboliky. Jej dotváranie, premena niektorých spoločných symbolov československej vojenskej symboliky, vznik a rozvíjanie úplne novej, skutočne národnej vojenskej symboliky prvej Slovenskej republiky (nové hodnostné dištinkcie, rukávové odznaky, rukávové označenia a vojenské vyznamenania) bolo urýchlené a ovplyvňované najmä podmienkami, v ktorých sa sama nachádzala. Niektoré symboly vznikli a používali sa pod vplyvom nacistickej vojenskej propagandy.

Pri posudzovaní vojenskej symboliky daného obdobia z pohľadu, respektíve v priesečníku troch pomocných historických vied faleristiky, heraldiky a vexilológie sa jednoznačne ukázalo, že vo všetkých sledovaných oblastiach bol veľký počet jednotlivých symbolov, ktoré mali spoločné základné a najčastejšie používané prvky, symboly alebo znamenia. Išlo najmä o používanie štátnych symbolov – štátnej vlajky, štátnej zástavy a štátneho znaku, respektíve len ich niektorých prvkov, ako napríklad rovnaké usporiadanie farieb na použitých stuhách (trikolóra) a trojvršie s dvojramenným krížom. V rámci tejto skupiny mal svoje dominantné postavenie orol (slovenský, tatranský), ale aj tri Svätoplukove pruhy, prekrížené meče a lipový veniec, respektíve ratolesti, ktoré sa používali na čiapkách, na hodnostných označeniach vyšších dôstojníkov, na zástavách, radoch a dekoráciách. Taktiež do tejto skupiny môžeme zaradiť aj niektoré heraldické štíty, ako aj iné tvary (gotický, neskorogotický, okrúhly, trojuholníkový), ktoré sa najčastejšie objavovali napríklad: na odznaku so štátnym znakom na čiapkách, na zástavách, rukávových znakoch a odznakoch na rovnošate, odznaky prezentujúci postavenie alebo dosiahnutie odbornej vojenskej a výkonnostnej úrovne.

Pri skúmaní jednotlivých druhov vojenskej symboliky celý rad motívov, symbolov, prvkov alebo znamení bol uplatňovaný len v niektorých jej oblastiach alebo boli použité len v špecifických prípadoch, respektíve boli typické len pre istú skupinu artefaktov. Používané znamenia v podobe skríženej maršalskej palice s mečom, skríženej Merkurovej okřídlennej (tzv. caduceus) a Eskulapovej palice, ľahkých a ťažkých pechotných zbraní (skřížené pušky, guľomet) a bojovej techniky (skřížené delostrelecké hlavne, obrnené vozidlo alebo tank) alebo rôznych grafických symbolov (smerová šípka, skřížené kopáče, váhy, písmeno „T“ a pod.), ako aj trojlistová vrtuľa a iné prvky tvorili základ motívov skupiny absolventských a stavovských odznakov a znakov, odznakov triednych špecialistov, výkonnostných a leteckých odznakov, pamätných a čestných odznakov. Taktiež niektoré z nich patrili medzi motívy pre rozlišovacie rukávové znaky a odznaky na vojenskej rovnošate. Ďalšie použité prvky ako päťramenné hviezdy, rôzne druhy pásikov a lemovaní, ako aj celá široká paleta farieb výložiek všetkých zbraní a správ boli špecifické pre golierové hodnostné označenia na uniformách.

Prvky alebo motívy, najmä patriarchálny dvojkríž, grécky kríž, osemcípá a šesťcípá hviezda, profil hlavy kniežata Pribinu a hlavy Andreja Hlinku, Pribinov kostol, ako aj ďalšie symboly už vyššie spomínané, boli špecifické len pre skupinu radov a dekorácií, v ktorej tvorili základ pre také insígnie, ako boli jednotlivé kolany, klenoty a hviezdy so stuhami.

Vo všetkých skúmaných oblastiach sa preferovali predovšetkým základné heraldické farby, a to červená, modrá, čierna a zelená, ako aj farby kovov zlatá (žltá) a strieborná (biela). Na základe uvedeného výskumu sme dospeli k takému poznaniu, že slovenská vojenská symbolika daného obdobia bola bohatá svojou rôznorodosťou, jednoduchosťou a farebnou pestrosťou, ako aj účelovosťou.

Desiatky nových symbolov boli priamo, ale aj nepriamo spojené so vznikom slovenskej armády, jej činnosťou a úlohami, a preto mali svoju nezastupiteľnú úlohu. Celý rad symbolov vznikol na základe potreby rozlíšiť, respektíve identifikovať alebo označiť postavenia, úlohy a právomocí v systéme armádneho organizmu.

V uvedenom období boli vytvorené desiatky nových rôznych symbolov, ktoré odrážali historickú, vojenskohistorickú dobu, boli spojené s bezprostredným vznikom, fungovaním prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945.

Použité obrázky v štúdií boli prevzaté z nasledujúcej literatúry:

CSÉFALVAY, F. a kol. Vojenské dejiny Slovenska, V. zväzok 1939 – 1945. Bratislava : Magnet Press, Slovakia 2008.

Časopis Slovenské vojsko: - ročník I., zo dňa 1. apríla 1940,
- ročník II., zo dňa 15. marca 1941.

KLIMENT, K. Charles – NAKLÁDAL, Břetislav. Slovenská armáda 1939 – 1945. Praha : Naše vojsko, 2003.

MARCINKO, J. – JIROUŠEK, A. Slovenské rady, vyznamenania, čestné odznaky. Košice : Agentúra Sáša, Košice, 2002.

LITTELEJOHN, David: Foreign Legions of the Third Reich. (Vol3:Albania, Czechoslovakia Greece, Hungary and Yugoslavia). San Jose, Calif. : R. James Bender Publishing, 1985.

Rady a vyznamenania Slovenskej republiky 1939 – 1945. Trnava : Západoslovenské múzeum, 1992.

Smernice pre nosenie vojenskej rovnošaty a rovnošaty pracovného sboru, Se-1. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany, 1940.

Vojenský historický ústav Praha : Vojenské technické múzeum Lešany u Týnce nad Vltavou a Armádní muzeum Žižkov, sbírka – Vexilologie.

VHM, Piešťany. Zbierka č. XV. – rady, vyznamenania, medaily, odznaky, plakety, hodnostné označenia, znaky útvarov, rozlišovacie znaky, dekréty, ktoré sú súčasťou medailí a pod., 2012.

Vlastná zbierka autora.

Prílohy

1-Vojnová vlajka Slovenskej republiky
(používaná od novembra 1939 do jari 1945)

2-Vojnová vlajka Slovenskej republiky
(používaná od novembra 1939 do jari 1945)

3a-Zástava Vojenskej akadémie (rub), 1940

3b-Zástava Vojenskej akadémie (líce), 1940

4a-Štandarda Delostreleckého pluku 11 (rub),
1939 (prešitý rub štandardy čs. delostreleckého
pluku 54 Bratislava, 1931 – 1939)

4b-Štandarda Delostreleckého pluku 11 (líce),
1939 (prešité líce štandardy čs. delostreleckého
pluku 54 Bratislava, 1931 – 1939)

5a-Štandarda Delostreleckého pluku 1 Bratislava (rub), 1939 (prešitý rub štandardy čs. delostreleckého pluku 109 Bratislava, 1931 – 1939)

Korunka štandardy čs. delostreleckého pluku 109

5b-Štandarda Delostreleckého pluku 1 Bratislava (lice), 1939 (prešité lice štandardy čs. delostreleckého pluku 109 Bratislava, 1931 – 1939)

6a-Štandarda Delostreleckého pluku 9 (rub), 1939 (prešitý rub štandardy čs. delostreleckého pluku 9 Bratislava, 1930 – 1939)

Korunka čs. delostreleckého pluku 9

6b-Štandarda Delostreleckého pluku 9 (lic), 1939 (prešité lice štandardy čs. delostreleckého pluku 9 Bratislava, 1930 – 1939)

7a-Štandarda Delostreleckého pluku 153 Bratislava (rub), 1939 (prešitý rub štandardy čs. delostreleckého pluku 153 Bratislava, 1931 – 1939)

Korunka štandardy čs. delostreleckého pluku 153

7b-Štandarda Delostreleckého pluku 153 Bratislava (lice), 1939 (prešité lice štandardy čs. delostreleckého pluku 153 Bratislava, 1931 – 1939)

8a-Zástava Pluku útočnej vozby Turčiansky Sv. Martin (lice), 1940

8b-Zástava Pluku útočnej vozby Turčiansky Sv. Martin (rub), 1940

9a-Zástava Pešieho pluku 2 Trenčín (rub), 1939

9b-Zástava Pešieho pluku 2 Trenčín (lice), 1939

ODZNAKY NA ČIAPKU POUŽÍVANÉ V SLOVENSKEJ ARMÁDE
V ROKOCH 1939 - 1945

10-ODZNAKY POUŽÍVANÉ V ROKU 1939

NA VYCHÁDZKOVEJ ČIAPKE

Rotmajstri

Dôstojníci, generáli

Mužstvo

Rotmajstri

Dôstojníci,
generáli

NA POLNEJ ČIAPKE

13-ODZNAKY POUŽÍVANÉ V ROKOCH 1940 - 1945

NA VYCHÁDZKOVEJ ČIAPKE

Rotmajstri

Dôstojníci, generáli

Rotmajstri
nemeckej národnosti

Dôstojníci
nemeckej národnosti

NA POLNEJ ČIAPKE

Mužstvo

Rotmajstri

Dôstojníci, generáli

Pracovná služba

**11-GOLIEROVÉ HODNOSTNÉ OZNAČENIE VOJAKOV SLOVENSKEJ ARMÁDY
OD 25. 5. DO 31. 12. 1939**

I. MUŽSTVO

1. VOJACI

Vojak

2. PODDÔSTOJNÍCI

Slobodník jazdectva

Desiatnik delostrelectva

Čatár pechoty

ĎALEJ SLUŽIACI PODDÔSTOJNÍCI

Slobodník spojovacieho vojska

Desiatnik automobilového vojska

Čatník letectva

*Slobodník ašpirant
automobilového vojska*

*Desiatnik ašpirant
útočnej vozby*

*Čatník ašpirant
delostrelectva*

II. ROTMAJSTRI

Čatník pechoty

Rotník útočnej vozby

*Zástavník zásobovacej
služby*

III. DÔSTOJNÍCI

1. NIŽŠÍ DÔSTOJNÍCI

Poručík ženista

Nadporučík jazdectva

Nadporučík jazdectva

2. VYŠŠÍ DÔSTOJNÍCI

2. GENERÁLI

Generál

Podplukovník útočnej vozby

*Podplukovník
generálneho štábu*

12-GOLIEROVÉ HODNOSTNÉ OZNAČENIE VOJAKOV
SLOVENSKEJ ARMÁDY V ROKOCH 1940 - 1945

I. MUŽSTVO

1. VOJACI

Strelník spojovacieho vojska

2. PODDÔSTOJNÍCI PREZENČNEJ SLUŽBY

Slobodník delostrelectva

Desiatnik útočnej vozby

Čatník* pionier

3. PODDÔSTOJNÍCI Z POVOLANIA

Čatník vzdušných zbraní
do 2 rokov služby

Rotník jazdecktva z povolania-
do 4 rokov služby

Zastavnik automobilového vojska
z povolania nad 4 roky služby

II. ROTMAJSTRI*

Rotník-rotmajster intendancie

Zástavnik-rotmajster
spojovacieho vojska

Dôstojnícky zástupca-
rotmajster delostrelectva

AŠPIRANTI, DÔSTOJNÍCKY ZÁSTUPCOVIA A VOJENSKÍ AKADEMICI

Ašpirant školy zál. dôstojníkov
delostrelectva

Dôstojnícky zástupca
pionierov

Vojenský akademik pechoty

III. DÔSTOJNÍCI

1. NIŽŠÍ DÔSTOJNÍCI

Poručík intendancie

Nadporučík delostrelectva

Stotník útočnej vozby

2. VYŠŠÍ DÔSTOJNÍCI

Major ženijného vojska

Podplukovník
generálneho štábu

Plukovník pechoty

3. GENERÁLI

Generál 2. triedy

Generál 1. triedy

*Čatár (v mužstve alebo
v zálohe) a rotmajstri boli
ponechaní len na dosluženie

14-RUKÁVOVÉ ROZLIŠOVACIE ODZNAKY SLOVENSKEJ ARMÁDY
V ROKOCH 1939 - 1945

Mínometnik

Kanónová rota

Automobilová rota

*Lahká protiletadlová
rota*

*Pionieri
- skúsení tesári*

*Pionieri
- zákopníci*

*Pionieri
- skúsení strelci*

Hudobníci

*Pionieri
- strojníci*

Spojovacia čata

Svetlometníci

Hlásna služba

Proviatníci

*Osádka obrnených
automobilov*

Cyklisti

Štábná rota

Piloti - žiaci

*Leteckí mechanici
- žiaci*

Leteckí zbrojáři- žiaci

*Palubní
rádiotelegrafisti- žiaci*

14a-RUKÁVOVÉ ROZLIŠOVACIE ODZNAKY PRACOVNÉHO ZBORU
(OZNAČENIE ODBOROV)

Dôstojník pracovného zboru

Kňaz a rehoľník

Zemný pracovník, kamenár, baník, minér

Stolár, sklenár, lesný robotník

Obchodník, skladník a pod.

Obuvník, remenár, krajčír, kožušník, čiapkar, rukavičkár

Svetlometník

Ošetrovateľ, holič

15-GOLIEROVÉ OZNAČENIA

Stráž prezidenta republiky

Plukovné číselné označenie

Príslušníci nemeckej národnosti v jednotkách slovenskej armády

Horský peší pluk 3

Horský peší pluk 4

STAVOVSKÉ (PAMÄTNÉ) A VÝKONNOSTNÉ ODZNAKY

16-ABSOLVENTSKÉ ODZNAKY

*Absolvent vysokkej
vojennej školy
generálneho štábu*

*Absolvent vysokkej
vojennej školy
intendantcie*

17 – VÝKONNOSTNÉ STRELECKÉ ODZNAKY, ODZNAKY PRE DELOSTRELCOV, AUTOMOBILOVÉHO VOJSKA A ÚTOČNEJ VOZBY

Elitný ostreľovač

*Strelec z ťažkého
gulometu 1. triedy*

*Elitný strelec
z ľahkého gulometu*

*Zameriavač minometu
2. triedy*

*Elitný vrhač
granátov ručných*

*Delovod delostreleckej
batérie 2. triedy*

*Strelec z trojpalcového
minometu 2. triedy*

*Strelec z protitankového
kanónu 2. triedy*

*Zameriavač ľahkej
protiletadlovej batérie*

*Veliteľ ľahkej
protiletadlovej batérie*

Elitný vodič

Vodič 2. triedy

*Útočná vozba
(uďeľovaný do konca
roka 1939)*

*Útočná vozba
(uďeľovaný
dôstojníkom
od roku 1939)*

*Útočná vozba
(uďeľovaný
vodičom, rádioteleg
a vel. tankov)*

18-LETECKÉ ODZNAKY

*Pilot pozorovateľ
štábu a zbraní*

*Nočný poľný
pozorovateľ letec*

Poľný pilot letec

*Poľný nočný pilot
letec*

*Pilot Slovenského
leteckého zboru*

*Poľný
strelec letec*

*Letecký technický
personál-dôstojníkov*

*Letecký technický
personál-poddôstojníkov*

19-VÝKONNOSTNÉ A PAMÄTNÉ ODZNAKY

*Odznam oddielu
armádnych pretekárov
1. stupňa*

*Odznam oddielu
pretekárov pracovného
zboru 3. stupňa*

*Odznam Rýchlej divízie
- RD (1941 - 1942)*

*Krymský odznak -
KRIM (1943-1944)*

VYZNAMENANIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1939 - 1945

20-SLOVENSKÝ VOJENNÝ VÍŤAZNÝ KRÍŽ (1939 -1942)

1. trieda s hviezdou

1. trieda bez hviezd

2. trieda

3. trieda

21-VOJENNÝ VÍŤAZNÝ KRÍŽ (1942 - 1943)

*osobitná trieda
s kolanou*

*klenot s mečmi
osobitnej triedy
s kolanou*

1. trieda (1942)

2. trieda (od roku 1943)

*3. trieda s mečmi,
od roku 1942*

*3. trieda s mečmi,
od roku 1943*

VOJENNÝ VÍŤAZNÝ KRÍŽ (1942 -1943)

22-MEDAILA ZA HRDINSTVO (od roku 1939), MEDAILA ZA ZÁSLUHY (od roku 1940)

23-ZÁSLUŽNÝ KRÍŽ OBRANY ŠTÁTU (od roku 1942, varianty)

24-PAMÄTNÁ MEDAILA

Za obranu Slovenska v marci 1939

Za obranu Slovenska v marci 1939, (reverz)

Za obranu Slovenska s bronzovým štítkom Javorina

Za obranu Slovenska, Javorina-Orava 1939, (reverz)

Stužka pamätnej medaily III. 1939

Stužka pamätnej medaily IX. 1939

Stužka pamätnej medaily Javorina

25-PAMÄTNÉ ODZNAKY A SYMBOLICKÉ NÁHRADKY

Pamätný odznak za ťaženie proti ZSSR 1. stupňa

Pamätný kríž 1. stupňa

Križ svetovej vojny 2. stupňa

Križ odboja 1. stupňa

26-RAD KNIEŽAŤA PRIBINU

stupeň s kolanou

hviezda stupňa
s kolanou

hviezda s mečmi
stupňa s kolanou

1. trieda s mečmi
(velkokriž)

2. trieda
(velkodôstojnícky križ)

hviezda 2. triedy s mečmi
(hviezda s mečmi
velkodôstojníckeho križa)

3. trieda
(veliteľský križ)

4. trieda
(dôstojnícky križ)

5. trieda
(rytiersky križ)

reverz klenotu
velkokriža

3. trieda
(veliteľský križ)
reverz

4. trieda
(dôstojnícky križ)
reverz

5. trieda
(rytiersky križ)
reverz

26-RAD SLOVENSKEHO KRÍŽA A MEDAILA SLOVENSKEHO KRÍŽA

Rad Slovenského kríža

stupeň s kolanou

*hviezda s mečmi
stupňa s kolanou*

*1. trieda
vel'kokriž s mečmi*

*reverz klenotu
vel'kokriža bez
mečov*

*2. trieda
(vel'kodostojnícky križ
bez mečov)*

*3. trieda
(veliteľský križ
bez mečov)*

*5. trieda
(rztiersky križ
bez mečov)*

*reverz klenotu
vel'kokriža s mečmi*

Medaila Slovenského kríža

*1. stupeň
(zlatá medaila)*

*2. stupeň
(strieborná medaila)*

*3. stupeň
(bronzová medaila)*

*reverz medaily
1. stupňa*